

UiO : **Det juridiske fakultet**

Ivaretagelse av barns rettigheter i straffesaker

Kandidatnummer: 532

Leveringsfrist: 25.11.2012

Antall ord: 17 820

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Tema for oppgaven	1
1.2	Bakgrunn for valg av tema.....	2
1.3	Avgrensninger.....	3
1.4	Den videre fremstilling	3
2	HISTORISK UTVIKLING.....	5
2.1	Før 1900	5
2.1.1	Strafferett og straffeprosess	5
2.1.2	Barnevern og barnerett	6
2.1.3	Vergemål	6
2.2	1900 – 1980	7
2.2.1	Strafferett og straffeprosess	7
2.2.2	Barnevern og barnerett	8
2.2.3	Vergemål	9
2.3	Etter 1980.....	9
2.3.1	Strafferett og straffeprosess	9
2.3.2	Barnevern og barnerett	10
2.3.3	Vergemål	11
2.3.3.1	Ny vergemålslov 2010	12
3	PRINSIPPET OM RETTFERDIG RETTERGANG.....	13
3.1	Innledning	13
3.2	EMKs minsterettigheter etter art. 6, 3. ledd.....	14
3.3	Andre grunnlag for rettferdig rettergang etter EMK	16
3.4	Uskyldspresumsjonen	18
3.5	Rettspraksis.....	19

4	VERGENS RETTIGHETER OG PLIKTER	19
4.1	Hvem er verge?	20
4.2	Hva innebærer rollen som verge?	21
4.3	Vergens betydning i straffesaken.....	22
5	BARN SOM TILTALT	23
5.1	Innledning	23
5.2	Under etterforskningen	23
5.2.1	Ved mistanke og i etterforskningsfasen.....	23
5.2.2	Ved avhør	24
5.2.3	Pågrepelse	25
5.3	Under hovedforhandlingen	27
5.3.1	Domsavsigelsen	30
5.4	Som domfelt.....	31
5.4.1	Ubetinget soning.....	33
5.4.2	Alternativer til fengsling.....	36
5.4.2.1	Betinget dom	36
5.4.2.2	Samfunnsstraff	36
5.4.2.3	Konfliktråd	37
5.4.3	Særlig om ungdomsstraff	38
5.4.3.1	Ungdomsstormøtet	40
5.4.3.2	Ungdomsplanen.....	41
5.4.3.3	Praksis og erfaringer	43
5.4.3.3.1	Sverige	44
5.4.3.3.2	Danmark	45
5.4.3.3.3	Finland	46
5.4.3.3.4	Nord-Irland	47
5.4.3.3.5	Sammenfatning.....	49
6	BARN SOM FORNÆRMET.....	50

6.1	Innledning	50
6.2	Under etterforskningen	51
6.2.1	Anmeldelsen	51
6.2.2	Avhør	52
6.2.3	Oppnevning av bistandsadvokaten	52
6.2.4	Bistandsadvokatens rolle under etterforskningen.....	54
6.3	Under hovedforhandlingen	55
6.3.1	Sakførselen	55
6.3.2	Fornærmede som vitne	57
6.3.2.1	Vitnestøtte	59
6.3.2.2	Dommeravhør	59
6.4	Behandling av sivile krav i straffesaken	61
6.4.1	Uskyldspresumsjonens forhold til erstatning i straffesaker.....	62
7	KONKLUSJON	63
	LITTERATURLISTE	65

1 Innledning

1.1 Tema for oppgaven

Barns rettigheter kom særlig på dagsordenen med vedtakelsen av barnekonvensjonen (BK) i 1989. Denne ble ratifisert av Norge i 1991. I dag er denne innlemmet i lovverket gjennom menneskerettsloven¹. Denne internasjonale konvensjonen er i dag ratifisert av de fleste land. Dette gir konvensjonen en styrke både i politisk, moralsk og juridisk henseende som utmerker seg, og gjør beskyttelsen av barns rettigheter prioritert i samfunnet².

Denne store oppslutningen betyr likevel ikke at alle barn i alle land er sikret at statene respekterer de rettighetene som følger av denne. Ved vedtakelsen åpnes en mulighet for statene til å reservere seg på enkelte punkter. På dette viset blir staten ikke forpliktet til å følge konvensjonens bestemmelser på det aktuelle området. Det er ikke mulig å reservere seg på punkter som anses for grunnleggende, som for eksempel dødsstraff. Norge har i dag ingen forbehold knyttet til barnekonvensjonen.

Denne oppgaven fokuserer på barns rettigheter i straffesaker. Hovedfokus vil ligge på de rettigheter som spesielt tillegges barn som enten er tiltalt eller fornærmet. Rettigheter som tillegges barna spesielt må ses i lys av de generelle rettighetene som tilfaller alle i de samme rollene.

Der hvor barnet anses som tiltalt er det påtalemyndigheten som er den offisielle motparten. Dette har utgangspunkt i hvordan rettssystemet i Norge er bygd opp. Påtalemyndigheten leder straffesakene for retten, selv om den fornærmede er en annen. Når den fornærmede er

¹ Menneskerettsloven 1999 § 2

² Smith, s. 16

barn er situasjonen tilsvarende; saken ledes for retten av en representant for påtalemyndigheten, og den mindreårige er ansett som vitne. Begge disse situasjonene vil omtales i den videre fremstilling.

1.2 Bakgrunn for valg av tema

Utviklingen og bevisstheten omkring barns rettigheter er interessant. Gjennom bearbeidelsen av juridiske emner under studietiden, har jeg sett at det er mange måter både lovgiver og systemet ellers legger til rette for at barna skal være sikret disse rettighetene.

Jeg anser menneskerettighetene, og særlig barnekonvensjonen, for å være et viktig grunnlag for barns rettigheter i alle rettssystemer, også i Norge. Fokus i oppgaven vil være det norske rettssystemet.

Siden vi i Norge ikke har egne fengsler for unge lovbrytere, er jeg også interessert i hvordan man forsøker å legge til rette for en konvensjonsmessig soning for disse. I denne sammenheng har jeg også fattet interesse for vedtakelsen av ungdomsstraffen, som er inntatt i straffeloven vedtatt i 2005³⁴. Hvordan denne utvikler seg i praksis, blir spennende å følge med på.

Barns rettigheter er et spennende tema som har stor betydning for mange, også for hvordan samfunnet vil utvikle seg med tiden, da det er dagens barn som en gang vil drive samfunnet videre.

³ se nedenfor, pkt. 5.4.3

⁴ Denne er ikke trådt i kraft pr. november 2012

1.3 Avgrensninger

Barna denne avhandlingen omhandler er enten tiltalte eller fornærmede i straffesaker. Situasjoner hvor mindreårige er vitner uten å være fornærmede er utelatt.

Det er de prosessuelle reglene som er utgangspunktet for den videre fremstilling. Andre regler vil benyttes for å belyse de prosessuelle bestemmelsene.

Der hvor det offentlige velger å ikke rette påtale mot en mistenkt for en straffbar handling, har fornærmede i enkelte situasjoner mulighet til å reise privat straffesak etter reglene i straffeprosesslovens⁵ kapittel 28. Disse vil ikke bli omtalt i den videre fremstillingen.

Barnehusenes rolle under avhør av barn vil ikke drøftes i det videre.

Når barn som fornærmet opplever at påtalemyndigheten ”vinner” saken er det i enkelte tilfeller reist krav om erstatning til barnet. Fokus vil ikke være på de generelle erstatningsrettslige prinsippene, de reglene som omhandler behandlingen av sivile krav vil likevel bli behandlet.

1.4 Den videre fremstilling

I den videre fremstilling vil barnets rolle i de forskjellige stadiene av saken drøftes for seg.

En historisk oversikt gis i del 2. Dette gir grunnlag for å forstå den senere utvikling.

⁵ Straffeprosessloven 1981

Menneskerettighetene inneholder i barnekonvensjonen en oversikt over barnas rettigheter. Denne vil danne utgangspunktet videre. Derfor vil menneskerettighetene og prinsippet om rettferdig rettergang behandles i del 3.

Siden barna er umyndige har vergene ansvaret for alle avgjørelser som angår barna. Del 4 betrakter vergens rettigheter og plikter, med barns posisjon som tiltalte eller fornærmede i straffesaker som utgangspunkt.

I del 5 fokuseres det på barnas rettigheter når de står som tiltalte i straffesaker. Der tar jeg for meg hele prosessen, med etterforskning, hovedforhandling og straffereaksjonene. Den nylig vedtatte ungdomsstraffen vil bli behandlet her.

Situasjonene hvor barn er fornærmede omhandles i del 6. Her omfattes også de tilfellene hvor en mindreårig kan ha mulighet til å få pådømt sivile krav under straffesaken. Reglene om mindreårige fornærmede omfatter hele prosessen, fra etterforskning, via rettsbehandling og til eventuelle sivile krav er avgjort.

Mine egne betraktninger gjort under arbeidet vil fremkomme avslutningsvis, i del 7. Her vil jeg også gjøre egne vurderinger av straffereaksjonene mot mindreårige domfelte.

2 Historisk utvikling

2.1 Før 1900

2.1.1 Strafferett og straffeprosess

Den strafferettslige lavalderen er i dag 15 år⁶. Denne har vært endret flere ganger i rettshistorien. Ved vedtakelsen av kriminalloven i 1842 ble det fastsatt to aldersgrenser for straffbarheten⁷. Den absolutte strafferettslige lavalderen ble da satt til 10 år. Ingen kunne straffes for lovbrudd begått før denne alderen. Med kriminalloven ble det også vedtatt en annen strafferettslig lavalder, på 15 år. Lovbrytere mellom 10 og 15 år var bare straffrie for mindre forseelser. I tilfellene der den unge lovbryteren hadde begått alvorlige forbrytelser, kunne vedkommende straffes for handlingene, men mildere enn voksne lovbrytere. Dette ble etter hvert utviklet til at barn kunne gis en advarsel, eller plasseres i anstalt fremfor fengsel.

Like før 1900 åpnet lovgiver for at både påtaleunndlatelse og betinget dom kunne idømmes som reaksjoner på straffbare handlinger⁸. Påtaleunndlatelse innebærer at man konstaterer skyld for lovbruddet, men at man ikke reiser sak for domstolene. På denne måten unngår man rettssaken, men slår fast hvem som er den skyldige. Det kan oppstilles vilkår til påtaleunndlatelsen, slik at ved brudd på disse kan fengsel være aktuelt. Fra lovgivers side ble det fremhevet at disse mildere straffarter særlig var tiltenkt tilfeller der man sto overfor unge lovbrytere.

⁶ Straffeloven § 46

⁷ NOU: 2008-15 Barn og straff, side 15

⁸ Straffeprosessloven, endring 1887: påtaleunndlatelse, endring 1894: betinget dom

I 1896 ble det innført endringer som gjorde slutt på ordningen med to forskjellige strafferettslige lavalder. Fra dette tidspunkt ble de samlet til en, og 14 år ble herved fastsatt som den absolutte strafferettslige lavalder⁹.

2.1.2 Barnevern og barnerett

Allerede i Christian Vs lov fra 1687¹⁰ forpliktet staten seg til å hjelpe familier som hadde problemer med barna sine. Disse kunne være uregjerlige eller ha andre problemer som gjorde at familien ikke hadde kapasitet til å ta godt nok vare på dem på egen hånd. På denne tiden bidro staten mest med hjelp til å straffe de vanskelige barna. Disse sakene kunne gå gjennom rettssystemet, og krevde dermed en del ressurser fra statens side.

Utgangspunktet var lenge at de mindreårige lovbreakere skulle straffes for de handlingene de begikk. Frem mot 1900-tallet ble barnevernlovgivningen utviklet¹¹, og holdningen endret seg til at man heller ønsket å oppdra de mindreårige lovbreakere enn å fortsette å benytte den tradisjonelle straffen.

2.1.3 Vergemål

Samfunnet har gjennomgått store endringer når det kommer til vergemål og hvem som skal anses for å ha ansvaret for de mindreårige og deres oppdragelse og oppførsel. Utgangspunktet fra tidlig av var at familiens jobb var å sørge for at barna overlevde. De skulle også gi barna grunnlag for å klare seg og sikre overlevelsen deres på egen hånd. Dette er ut-

⁹ NOU-2008-15 Barn og straff, side 15

¹⁰ Norske Lov, NL, 1687

¹¹ Vergerådsloven 1896

gangspunktet også i dag. Familien skal fremdeles oppdra barna og sørge for at de klarer seg alene i samfunnet når de en dag forlater hjemmet. Forskjellen ligger i hvilket samfunn barna skal forberedes til.

I et forsøk på å holde de unge lovbyrterne unna domstolene ble vergerådet opprettet¹². Vergerådet skulle forsøke å oppdra barna, og hadde mulighet til å rette påtale mot både barna og deres foresatte der rådet fant dette passende. Gjennom vergerådet kunne staten tilby hjelp og støtte til barna og deres foresatte.

2.2 1900 – 1980

2.2.1 Strafferett og straffeprosess

I 1928 ble arbeidsskoleloven¹³ vedtatt. Her var tanken at man ønsket en straffereaksjon for de unge lovbyrterne som gikk ut på en tidsubestemt oppdragelse. Barna ble gjerne plassert i skolehjem eller lignende, der oppdragelse og utdanning var de primære målene. Her skulle barna bli værende til de ble ansett for å ha nådd tilstrekkelig grad av modenhet og dannelse til å tre ut i samfunnet igjen. Denne loven trådte derimot ikke i kraft før i 1951 på grunn av mangel på en passende anstalt.

Arbeidsskolen møtte mye kritikk og motstand. Dens metoder ble beskrevet som ineffektive og de som var der begikk ofte nye lovbrudd mens de hadde tilhold der. Samtidig hadde de unge lovbyrterne oppdaget at dersom de ble dømt til å sone en fengselsstraff i stedet for et opphold på arbeidsskolen, kunne de oppnå en kortere soning og slippe tidligere fri¹⁴.

¹² Vergerådet ble opprettet gjennom vergerådsloven fra 1896, ref. NOU-2008-15 Barn og straff, side 15

¹³ Arbeidsskoleloven 1928, ref. NOU: 2008-15, Barn og straff, side 16

¹⁴ NOU: 2008-15, Barn og straff, side 16

Ved ungdomsreaksjonsloven¹⁵ erstattet man arbeidsskolen med ungdomsfengsel og ungdomsarrest. Lovbrudd begått av mindreårige hadde økt dramatisk, og man ønsket med dette å finne tiltak for å stanse denne utviklingen. Ungdomsfengselet og ungdomsarresten bar et tydeligere preg av straff enn det den tidligere arbeidsskolen hadde hatt.

2.2.2 Barnevern og barnerett

Da arbeidsskoleloven trådte i kraft i 1951 var man i full gang med å revidere barnevernlovgivningen i Norge. Tanken hadde endret seg, og man mente at straff av unge lovbryttere hadde lite for seg. Hvert enkelt tilfelle måtte utredes skikkelig. Synet på hva som skulle anses for straff hadde også utviklet seg. Man ønsket å prioritere bruk av støttetiltak overfor den mindreårige og dennes familie, i stedet for å plassere den mindreårige utenfor hjemmet. Ved å benytte støttetiltak kunne den mindreårige fortsette å opprettholde sitt daglige liv og miljø, mens støttetiltak rettet mot hele familien skulle hjelpe den mindreårige til å opprettholde en lovlydig livsstil og legge grunnlaget for fremtiden.

Senere har man innsett viktigheten av barns oppvekst som grunnlag for det samfunnet vi vil bygge i fremtiden. Barna vil en gang ta over ansvaret og styre landet. De som gjør den beste jobben her har fått et godt utgangspunkt gjennom oppveksten. Staten ønsker å bidra til at alle kan gis det samme grunnlaget og de samme mulighetene til å bidra i samfunnslivet senere.

¹⁵ Ungdomsreaksjonsloven 1965, ref. NOU: 2008-15, Barn og straff, side 17

2.2.3 Vergemål

Med samfunnets endringer har staten tatt mer ansvar for barns oppdragelse og utvikling. Først og fremst gjelder dette de barna som ikke har foreldre/familie eller de som av andre grunner ikke får tilstrekkelig forsørgelse og oppdragelse fra disse. Man ønsker å tilrettelegge, slik at alle barn skal få det samme utgangspunktet i møtet med samfunnet og ha samme muligheter til å skape seg en fremtid og realisere drømmene sine.

Barn uten foresatte ble ivaretatt av staten ved at man forsøkte å finne egnede foresatte, gjerne gjennom fosterhjem der det var behov for dette. Disse ble da regnet som barnets verger og skal ta avgjørelser som påvirker barnet, med barnets beste som siktemål. Vergene fyller på enkelte vis rollen til foreldrene, der hvor disse av forskjellige grunner ikke er til stede. Vergene skal gi barnet et godt utgangspunkt for det videre livet.

2.3 Etter 1980

2.3.1 Strafferett og straffeprosess

Fra 1988 ble det innført mulighet til å idømme samfunnsstraff på landsbasis. Det hadde vært benyttet som et prøveprosjekt enkelte steder, men ble nå altså åpnet for hele landet. Dette ble særlig ønsket velkommen som et tiltak rettet mot de unge lovbyrterne. Samfunnsstraffen var en straffart som kunne iverksettes straks, sammenlignet med en fengselsstraff der man ventet på innkalling før man kunne sone sin fastsatte tid. Muligheten til umiddelbar igangsettelse bidro til å forkorte soningskøene.

I 1990 trådte det i kraft en lovendring som hevet den strafferettslige lavalder til 15 år. Dette hadde vært foreslått mange ganger siden 1950-tallet, men først nå ble tiltaket vedtatt og satt i kraft.

I 1991 ble konfliktrådsloven vedtatt. Med utviklingen av konfliktrådene åpnet man for en ny måte å løse konfliktsituasjonene på. Disse har også fått en fremtredende rolle i det nye forslaget til ungdomsstraff¹⁶.

2.3.2 Barnevern og barnerett

I den nyeste barnevernloven¹⁷ har man mer fokus på samarbeid mellom forskjellige deler av forvaltningen. På denne måten vil reaksjoner lettere kunne tilpasses den enkelte.

I etterkant av vedtakelsen av den nye barnevernloven har det kommet færre endringer som har betydning for de unge lovbrysterne. En milepæl er likevel barnekonvensjonen fra 1989 som ble ratifisert av Norge i 1991 og inkorporert i menneskerettsloven i 2003. Ved denne opplevde man at fokuset på barns særlige rettigheter ble større.

Staten jobber for å finne en balanse mellom sitt eget ansvar, og familiens rett til å ta vare på seg selv. Dette er et problem som øker med for eksempel innvandring. Innflyttere til Norge kan ha en annen kultur og forståelse av ting enn vi har. Utgangspunktet er likevel at staten forsøker å respektere familiens oppdragelsesmetoder, men ikke så mye at man risikerer at barna kan bli skadet av denne respekten for andre kulturer.

Forholdet mellom statens og familiens ansvar har eksistert lenge, til tross for at menneskerettighetene først er blitt nedfelt og tatt inn i det norske lovverket i senere tid. Likevel skal grensene helst tilpasses slik at alle parter blir fornøyde. Dette er ikke alltid like lett å få til, særlig fordi samfunnet hele tiden er i endring, og fordi befolkningens holdninger og me-

¹⁶ Se del 5.3.1

¹⁷ Barnevernloven 1992

ninger også endrer seg med tiden. Utgangspunktet er likevel rimelig stabilt. Den grunnleggende holdningen er at barn har det best hos sine biologiske foreldre¹⁸.

Ut fra dette biologiske prinsippet har også tanken om støttetiltak materialisert seg. Man ønsker å tilby hjelp i hjemmet, fremfor å ta barn ut fra hjemmet i de situasjonene hvor dette kan være aktuelt. Dette bunner i at man skal forsøke de tiltakene som virker minst inngripende, for deretter å øke graden av inngripen dersom de mildeste ikke fungerer tilfredsstillende. På denne måten vil man gripe inn minst mulig i familiens rettigheter til å selv løse sine eventuelle problemer.

2.3.3 Vergemål

I dag ser vi at samspillet mellom stat og familie kan være vanskelig å definere. På den ene siden skal staten respektere familien som enhet og alles iboende rett til et rolig og harmonisk familieliv, som følger av menneskerettighetene¹⁹. Staten skal respektere denne retten som tilfaller alle medlemmene av familien, også barna. Samtidig har staten et ansvar for å sørge for at alle barn gis nødvendig beskyttelse og omsorg²⁰. Dette følger også av menneskerettighetene, da særlig av barnekonvensjonen. Barn har også etter barnekonvensjonen art. 16 rett på at familien ikke skal utsettes for unødvendig innblanding, men samtidig har staten et ansvar for at barn skal slippe å utsettes for en rekke handlinger, som nevnt i BK art. 19. Her følger for eksempel at barn ikke skal utnyttes eller utsettes for noen som helst form for vold eller mishandling. I disse tilfellene vil staten gripe inn, og i de aller groveste tilfellene vil det kunne være aktuelt å overta omsorgen for den mindreårige og overlate vergeansvaret for denne til noen andre som anses for å være skikket for oppgaven.

¹⁸ EMK art. 8 og BK art. 9

¹⁹ EMK, særlig art. 8

²⁰ BK, art. 3, annet ledd

Foreldre har ansvar for barns oppdragelse og innlæring av verdier som grunnlag for videre deltakelse i samfunnet. Staten har som utgangspunkt at foreldrene har fullt ansvar for sine barn. Disse skal ta avgjørelser som angår barna og forberede dem på å en gang ta avgjørelser på egen hånd. I tilfeller hvor dette ikke er mulig, enten på grunn av forhold på barnas side, foreldrenes side eller andre momenter, tar staten over ansvaret. I de alvorligste tilfellene oppnevnes det en verge som har ansvar for å ta valg og avgjørelser for barnet²¹. Vergen vil på mange måter inneha samme rollen som barnas foreldre skal ha. Den skal være til støtte for barnet og ta avgjørelser barnet ikke kan forventes å ta på egen hånd.

2.3.3.1 Ny vergemålslov 2010

I 2010 ble det vedtatt en ny vergemålslov. Denne er ikke trådt i kraft pr. november 2012. I forarbeidene er det tydeliggjort noen av lovgivers synspunkter på enkelte områder som ikke tidligere er regulert i særlig grad. For økonomiske forhold er reglene klart utformet, men for de straffeprosessuelle rettighetene er det andre hensyn og vurderinger som ligger til grunn.

Når en mindreårig blir utsatt for en straffbar handling og får posisjon som fornærmet, tildeles vedkommende også rettigheter som følge av dette. For mindreårige under 15 år er det foreldre eller verge som utøver disse rettighetene. Departementet mente under utarbeidelsen av den nye loven at mindreårige mellom 15 og 18 år bør kunne velge å representere seg selv, uten vergens medvirkning. Den mindreårige kan selv velge at vergen skal utøve rettighetene. Når man har valgt 15 år som grense her henvises det til andre deler av regelverket. Blant annet tenker man på at den strafferettslige lavalder er satt til 15 år²². Barnekon-

²¹ Vergemålsloven 1927, § 39

²² Straffeloven § 46

vensjonens regler viser til at barnet uansett i disse tilfellene har rett til å si sin mening og til at denne skal høres²³.

I forbindelse med utarbeidelsen av vergemålsloven kom også spørsmålet om vergens forhold til en mindreårig siktet opp. I denne forbindelse har departementet i forarbeidene uttalt at det anses som en garanti for den mindreåriges rettssikkerhet at vergen har partsrettigheter sammen med den umyndige²⁴. Dette for å sikre en best mulig rettergang, som følge av barnekonvensjonens bestemmelser.

3 Prinsippet om rettferdig rettergang

3.1 Innledning

Menneskerettighetskonvensjonene inneholder prinsipper som har bidratt til tanken om en rettferdig rettergang²⁵. Man har lenge vært enig om at rettergangen skal foregå slik at det oppleves rettferdig for alle de involverte partene. Ved nedtegnelsen av menneskerettighetene ble enkelte av de prinsippene som forbindes med rettferdig rettergang traktatfestet. Land som vedtar menneskerettighetskonvensjonene binder seg til å sikre rettighetene for alle sine borgere. Borgerne har også krav på informasjon om sine rettigheter.

²³ Barnekonvensjonen, art. 12

²⁴ Ot.prp.nr. 110 (2008-2009), side 163

²⁵ Innlemmet i menneskerettsloven (1999), se § 2

3.2 EMKs minsterettigheter etter art. 6, 3. ledd

I EMK art 6, 3. ledd er det nevnt enkelte minsterettigheter som skal tilfalle alle borgerne. Disse minsterettighetene innebærer at man skal underrettes straks²⁶ om beskyldningene som er grunnlag for siktelsen mot en selv. Ved å informeres straks om siktelsen kan man umiddelbart gi et eventuelt tilsvare for å avklare feil som bunner i rene misforståelser, eller man gis mulighet til å begynne å forberede sitt eget forsvar²⁷. Den andre delen, som tilsier at man skal underrettes på et språk man forstår, er blitt viktigere med tiden²⁸. I disse tilfellene har de med dårlige språkkunnskaper krav på å få en siktelse fremstilt slik at de forstår den. Dette gjelder også i de tilfellene det er ungdom som er siktet. Disse har de samme rettighetene som andre borgere, og krav på at siktelsesretten mot dem skal kunne forstås.

Alle skal gis ”tid og mulighet til å forberede sitt forsvar”²⁹. Dette har blant annet sammenheng med at man skal underrettes straks om siktelsen. Gjennom en etterforskningsperiode og i tiden frem til siktelsen har politi og påtalemyndighet fått noe mulighet til å arbeide med sin side av saken. For at rettergangen skal anses som rettferdig må også den tiltalte gis rikelig med tid til å tilpasse forsvaret sitt. Sakens art og kompleksitet vil avgjøre hva som skal anses som tilstrekkelig tid. Dette innebærer også at den siktede må få tid til å ha møter med sin forsvarer. Hva som anses som tilstrekkelig tid må også ses i sammenheng med at man har rett til å få saken opp for retten innen rimelig tid. Saken bør ikke føres for retten så tidlig at det går ut over den siktedes mulighet til å forberede sitt eget forsvar. Her må det finnes en balansegang mellom hensynet til hurtig rettsbehandling og den siktedes mulighet til å forberede forsvaret.

²⁶ EMK art. 6 tredje ledd, bokstav a

²⁷ Straffeprosessloven § 263

²⁸ EMK art. 6, tredje ledd, bokstav a

²⁹ EMK art. 6, tredje ledd, bokstav b

Den siktede har rett til å forsvare seg personlig³⁰. Dette kan kombineres med en forsvarer. Forsvareren skal også kunne velges fritt. For de umyndige siktede er det vergen som velger forsvareren³¹. På dette vis unngår man et skille mellom partene på grunn av de økonomiske ressursene i forhold til om den siktede lar seg representere av forsvarer eller ikke. I enkelte saker kan man oppleve at den siktede ønsker å forsvare seg selv. Dette kan være begrunnet i sterk tro på egen sak, eller mistillit til systemet. De aller fleste som har mulighet til det, velger likevel å la seg representere. I de tilfellene hvor den siktede har en advokat han kjenner til eller har brukt før som han ønsker å la seg representere av, gjøres dette ofte ved at den ønskede advokaten oppnevnes som offentlig forsvarer³². Muligheten til fritt forsvarervalg kan begrenses der hvor dette vil føre til store forsinkelser i saken, ved at det er vanskelig å få en dato for sakens behandling i retten som samsvarer med forsvarerens timeplan.

EMK slår fast at den siktede skal ha mulighet til å avhøre vitnene som blir ført mot ham. Dette er fastslått i norsk rett gjennom straffeprosesslovens § 135. Den siktede skal også gis anledning til å føre egne vitner som kan belyse hans side av saken. Dette er en essensiell del av tanken bak rettferdig rettergang. På dette viset blir hovedforhandlingen ikke ensidig, men begge partene gis mulighet til å belyse sin side av saken. Der bare en part avhører vitner, vil spørsmålene kunne rettes slik at man unngår det man ikke ønsker å fokusere på. Ved at begge partene kan rette spørsmål til alle vitnene vil retten få begge sidene av saken presentert, og gis mulighet til å ta en avgjørelse basert på egne vurderinger ut fra det som kommer fram under hovedforhandlingen.

³⁰ EMK art. 6, tredje ledd, bokstav c

³¹ Straffeprosessloven § 94

³² Straffeprosessloven § 102

Der hvor den siktede har utenlandsk bakgrunn, eller av andre årsaker ikke forstår språket og dermed informasjonen som gis, angir EMK at han skal ha tilgang på tolk³³. Dette for å unngå misforståelser som følge av språklige problemer. Dette henger nært sammen med siktedes rett etter art. 6, tredje ledd, bokstav a, til å underrettes om siktelsen på et språk han forstår. Denne rollen som tolk trenger ikke bare å innebære skriftlige eller muntlige språkproblemer som følge av andre nasjonaliteter, men kan for eksempel tillegges stor betydning der hvor den siktede enten er stum eller døv, og derfor har behov for en tolk som behersker tegnspråk for å kunne kommunisere med siktede.

3.3 Andre grunnlag for rettferdig rettergang etter EMK

I EMK art. 6 finner vi et utgangspunkt for en rettferdig rettergang. Disse rettighetene er innlemmet på egnede steder i det norske lovverket, selv om de også er gjort gjeldende gjennom menneskerettsloven der vi finner hele EMK inntatt som lov. Det viktigste er at EMK gir disse rettighetene til alle ("enhver"). Ingen skal diskrimineres og derfor ikke få de rettighetene de etter denne har krav på. Dette omfatter alle, uansett kjønn, hudfarge, alder eller religion. Ved signeringen av denne har også statene godtatt at barn har krav på minst de samme rettighetene som voksne. Dette kan lede til at barna bør beskyttes på eget vis, slik at deres rettigheter ivaretas skikkelig. For at utsatte grupper, som for eksempel barn og syke, skal oppleve en rettferdig rettergang, er det nødvendig at rettighetene er tilpasset deres situasjon.

Alle har etter art. 6, første ledd³⁴, krav på at deres sak skal avgjøres innen rimelig tid. Dette har vi i Norge videreført gjennom strpl. § 275³⁵. Her finner vi at alle hovedforhandlinger skal avholdes så snart som mulig. Det er også gitt utvidede rettigheter for de mindreårige,

³³ EMK art. 6, tredje ledd, bokstav e

³⁴ EMK art. 6, første ledd

³⁵ Straffeprosessloven § 275

da disse i tillegg til den generelle fristen har fått en tidsbegrenset frist. For tingretten skal hovedforhandlingen påbegynnes innen seks uker etter at saken kom inn til retten³⁶. Dette gjør at de mindreårige får en mer konkret frist å forholde seg til. Dette er også i tråd med barnekonvensjonens mening.

For at rettergangen skal anses for å være rettferdig er det essensielt at alle partene gis mulighet til å fremlegge sin side av saken og sine synspunkter på en saklig og ordentlig måte uten å påvirkes av andre. De har også krav på at vurderingen av saken gjøres på en upartisk og uavhengig måte³⁷. Dette betyr at alle parter for retten kan være sikre på at rettens ansatte ikke skal påvirkes av politikk eller media. Avgjørelser skal heller ikke tas av noen som står i et forhold til en av partene som kan ha innvirkning på sakens resultat. Saker skal avgjøres etter det som fremkommer under hovedforhandlingen. At dommerne skal være upartiske er også tydeliggjort i det norske lovverket³⁸.

Likebehandling av partene er en nødvendighet for at rettergangen skal anses som rettferdig. Dette reflekterer at begge partene skal kunne avhøre og føre vitner, samt at begge skal ha tilgang på sakens dokumenter. Tilgang på dokumenter bør begge partene få før saken skal for retten, slik at man gis mulighet til å forberede seg på saken³⁹. Selv om enkelte situasjoner kan tilsa at ikke alle skal ha tilgang, er offentlige forsvarere unntatt fra dette⁴⁰. Disse arbeider ofte med alvorlige saker, og har behov for innsynet for å kunne forberede saken og ivareta klientens rettigheter på best mulig måte. Dette gir det beste utgangspunktet for en effektiv gjennomføring av hovedforhandling uten unødvendige avbrudd og pauser.

³⁶ Straffeprosessloven § 275, annet ledd, jfr. bokstav a

³⁷ EMK art. 6 første ledd, første punktum

³⁸ Domstolloven § 55 tredje ledd, også domstolloven kapittel 6

³⁹ Straffeprosessloven § 242, første ledd

⁴⁰ Straffeprosessloven § 242, første ledd, tredje punktum

EMK setter som et utgangspunkt at saken skal være offentlig⁴¹. EMK åpner for at det i visse tilfeller ikke er ønskelig med offentlig rettergang. Dette kan ha mange årsaker, som sakens art eller forhold på de berørtes side. Dette omfatter situasjoner der en av partene er mindreårig⁴². Forhold som kan påvirke nasjonal sikkerhet kan også gi grunnlag for å føre saken for lukkede dører.

Alle som er siktet har rett på å bli ansett som uskyldig inntil det motsatte kan bevises⁴³. Skyld som fastslås må ha forankring i lovverket⁴⁴. Alle skal ha den samme muligheten for å sette seg inn i hvilke forhold som anses som straffbare etter lovene. Derfor er det nødvendig at skylden kan forankres i skriftlige kilder, og ikke bare i uskrevne regler. Denne bestemmelsen er av Menneskerettskommisjonen tolket dit hen⁴⁵ at man også stiller krav om at de som reiser påtalen må kunne vise til en høy sannsynlighetsovervekt for den siktedes skyld.

3.4 Uskyldspresumsjonen

Det er ønskelig at partene er prosessuelt likestilt. I straffesaker er dette vanskelig å gjennomføre fullt ut. Likevel legges det stor vekt på at siktede skal gis rimelig mulighet til å tilbakevise de påstander som rettes mot ham. Siktede er gitt enkelte rettigheter som kan anses for å veie opp for det overtaket påtalemyndigheten kan ha. Av disse kan nevnes uskyldspresumsjonen⁴⁶ eller at han kan nekte å forklare seg⁴⁷.

⁴¹ EMK art. 6 første ledd, annet punktum

⁴² Domstoloven § 125, EMK art. 6, første ledd, annet punktum

⁴³ EMK art. 6 annet ledd

⁴⁴ Grunnloven § 96

⁴⁵ Hov, s 75 (Pfunders mot Østerrike, kommisjonsrapport 1963, 6 YB A782)

⁴⁶ EMK art. 6, annet ledd

⁴⁷ Straffeprosessloven § 90

Avgjørelsene bør begrunnes tilfredsstillende⁴⁸. Dette gjør det lettere for partene å avgjøre om de vil velge å benytte seg av ankemulighetene, da man ved godt begrunnede avgjørelser gis grunnlag for å klage på de momentene man mener er feil ved den første dommen.

3.5 Rettspraksis

Høyesterett uttalte i Rt. 2008 s. 257 at det avgjørende er om rettergangen kan anses som rettferdig etter en helhetsvurdering. Denne saken var ikke en straffesak, men de samme tankene kan overføres til straffesaker. Her var tilfellet at forhandlingen ikke ble avholdt muntlig, og Høyesterett uttalte at det avgjørende var om man kunne tale om en rettferdig rettergang etter en helhetsvurdering, til tross for at muntligheten manglet. Dette viser at mye av det som taler til en av partenes fordel kan veies opp ved at andre fordeler gis til motparten.

4 Vergens rettigheter og plikter

I rettsprosessen er det viktig at den mindreårige får si sin mening. Den mindreåriges mening vil ha stor betydning både for hvilken vending saken skal ta, samt det utfallet man kan forvente. Det er derfor avgjørende at vergen, og de andre voksne i tilknytning til saken, lytter til barnet og ikke utelukkende handler ut fra sine egne synspunkter. Vergen skal se den mindreåriges side og handle ut fra hva som kan anses som best for vedkommende, uansett hva vergen personlig måtte mene. Vergen skal også samarbeide med forsvareren. På dette viset vil den umyndige få to myndige personer som skal ivareta dennes side av saken.

⁴⁸ Straffeprosessloven § 39

For at dette skal fungere forutsettes et godt samarbeide mellom verge, forsvarer og den mindreårige.

4.1 Hvem er verge?

Barnelova (1981) regulerer forholdet mellom foreldre og barn. Mange av bestemmelsene omhandler metoder for å fastslå nettopp hvem som er foreldre, og hvordan omsorg og samvær helst skal fordeles i de tilfellene hvor foreldrene ikke bor sammen. Barnelova får også betydning der barna har gjort noe straffbart.

Når man fastslår hvem som er foreldre til barn, slås det også fast hvem som har foreldreansvaret. Foreldreansvaret hører til foreldrene i fellesskap dersom de er gifte⁴⁹. Der hvor ekteskapet går i oppløsning, vil de fortsette å dele dette ansvaret så lenge de ikke inngår andre avtaler seg imellom. Dersom foreldrene er samboere har de derimot ansvaret for felles barn sammen. Der hvor foreldrene ikke er gifte eller samboende, er det etter bl. § 35 barnets mor som har foreldreansvaret. Foreldre som ikke bor sammen, og ikke er gifte med hverandre kan avtale at de skal dele foreldreansvaret. Da må en avtale om dette skrives ned og sendes til folkeregisteret.

Forholdet mellom vergene og den umyndige reguleres av vergemålsloven fra 1927. Allerede i § 3 finner vi at verge for mindreårige er den eller de som har foreldreansvaret, og at dersom ingen har foreldreansvaret, skal det oppnevnes en ny verge for den mindreårige. Som ny verge oppnevnes noen som anses skikket for vervet. Der hvor barn mister sine foreldre kan det også oppnevnes noen i nær familie, som da vil ta over ansvaret for barnet⁵⁰. Foreldrene kan angi hvem de ønsker skal ta over som verge dersom de ikke selv kan gjøre denne jobben.

⁴⁹ Barnelova § 34

⁵⁰ Vergemålsloven § 7

Hjelpeverge kan oppnevnes i de tilfeller det ikke er ønskelig at vergen representerer den mindreårige. Den vil da fungere som verge i utgangspunktet kun for den aktuelle saken eller så langt oppnevningen rekker. Dette vil kunne skje enten hvor vergen er grunnleggende uenig med den mindreårige, eller at interessene er motstridende. Hjelpeverge vil også oppnevnes der hvor foreldrene av forskjellige grunner ikke bør eller kan ha vergeansvaret⁵¹. I denne sammenhengen vil hjelpeverge særlig være aktuelt hvor foreldre/verge og den mindreårige representerer forskjellige sider i saken, eller hvor foreldrene/vergen også har ansvar overfor motparten. Disse motstridende hensynene kan gjøre at den beste løsningen for den mindreårige er å få oppnevnt en hjelpeverge for saken.

4.2 Hva innebærer rollen som verge?

De som har foreldreansvaret tar avgjørelser på vegne av barnet⁵². Disse skal sørge for at barnet har det bra og får en trygg og harmonisk oppvekst. Dette innebærer at de har ansvar for å sørge for at barnet har nok mat og nok klær, samt at alle andre grunnleggende behov er dekket. De som innehar foreldreansvaret er å anse som barnets verger. Vergene skal oppdra barnet, og har ansvar for å lære det forskjellen mellom rett og galt. Frem til barnet er myndig må det ha verger, og så lenge annet ikke er avtalt er det foreldrene som i utgangspunktet har denne oppgaven i fellesskap. Vergene har ansvar for å ta avgjørelser barnet ikke er i stand til å ta på egen hånd.

I § 4 er forholdet mellom vergene i tilfelle rettergang regulert. Alle vergene (typisk begge foreldrene) skal varsles fra rettens side. De har begge krav på dette, selv om bare en av dem har møtt. Der hvor man ikke har betenkeligheter med det, vil den som møter alene anses for å ha myndighet til å på egen hånd ta avgjørelser for den mindreårige dersom ikke noe skul-

⁵¹ Vergemålsloven § 16

⁵² Barnelova § 30

le tale imot dette. Den andre kan også velge å gi fullmakt til sin partner, slik at denne kan opptre på egen hånd uten å skape tvil om saken.

4.3 Vergens betydning i straffesaken

Straffeprosessloven regulerer rettergangen i straffesaker. I rettssakene er det vergen som skal varetta den mindreåriges rettslige interesser, i samarbeid med forsvareren⁵³. Det er gjort tydelig at vergen skal inneha partsrettighetene sammen med den mindreårige. Dette følger av bruken av begrepet ”også”, i form av at vergen også skal ha partsrettigheter⁵⁴. Partsrettighetene skal dermed ikke tas helt fra den mindreårige, men utøves av denne i samarbeid med vergen. Det kan trekkes paralleller mellom dette og barnekonvensjonens bestemmelser om barns medbestemmelsesrett og uttalerett i forhold som angår dem. På denne måten blir ikke den mindreårige satt til side i sin egen sak, men gis mulighet til å være med å påvirke sakens gang og dens virkning på seg selv.

For verger ble det med vedtakelsen av barnekonvensjonen lagt vekt på denne formen for begrensning i deres utøvelse av vergemålet. Etter BK art. 12 har Norge som konvensjonsstat vedtatt at barn skal høres i alle anliggender som angår dem⁵⁵. Dette begrenses av seg selv ved at det forutsettes at barnet er så modent at dets meninger kan være gjennomtenkte og kan tillegges betydning. Hvor gamle barn er før de klarer å ta veloverveide beslutninger varierer veldig. Dette er en individuell vurdering som må gjøres i hvert enkelt tilfelle. Dette kravet fører også med seg en plikt for vergene eller andre i tilsvarende situasjon til å lytte til barnets mening der hvor dette ønsker å uttale seg.

⁵³ Straffeprosessloven § 83

⁵⁴ Straffeprosessloven § 83

⁵⁵ Barnekonvensjonen art. 12

5 Barn som tiltalt

5.1 Innledning

I denne delen av avhandlingen er det de situasjonene hvor den mindreårige er mistenkt eller siktet for å ha begått straffbare handlinger som er fokuset. Regler som angår disses rettigheter vil tas opp der de hører hjemme. Barnekonvensjonens bestemmelser er satt sammen med de norske reglene, slik at likhetene er plassert sammen.

Forholdet mellom den mindreårige og vergen er nevnt der hvor dette hører hjemme. Vergens rolle er ikke enkel, da rettigheter under saken hører til den mindreårige, men ofte utøves av vergen. Denne skal da ha den mindreåriges beste for øye, og ikke ta avgjørelser ut fra sitt eget ståsted.

Ungdomsstraffen er viet stor plass. Denne er vedtatt, men pr. 15. november 2012 ikke trådt i kraft. Dette er en straffart rettet mot de unge lovbryterne mellom 15 og 18 år som man kan anta vil få stor betydning i de nærmeste årene etter vedtakelsen.

5.2 Under etterforskningen

5.2.1 Ved mistanke og i etterforskningsfasen

I en etterforskningsfase er avhør og bevisinnsamling noe av det viktigste som hjelper etterforskerne til å danne seg et bilde av hva som har skjedd og hvem som har begått de aktuelle handlingene. Mindreårige begår også straffbare handlinger. Etter dagens straffelovgivning

skal mindreårige under 15 år ikke straffes, da de er under den strafferettslige lavalderen⁵⁶. Derimot bør politiet også etterforske de tilfellene hvor de mistenker at en mindreårig står bak handlingene, på grunn av viktigheten av å finne ut akkurat hvem som har gjort hva. For politiets del er det nødvendig å vite at handlingen ikke er begått av noen som kan, og skal, straffes for den. For de fornærmede er det nødvendig å vite hvem som har begått handlingen for å få en avslutning på en ubehagelig opplevelse eller tid, samtidig som det blir lettere å gå videre i hverdagen.

Ved alle etterforskninger rettet mot mindreårige, hvor lovbruddet ikke kan betegnes som en bagatell, skal⁵⁷ barneverntjenesten informeres. Barneverntjenesten har også mulighet til å uttale seg for å forsikre seg om at barnets rettigheter og interesser blir korrekt ivaretatt.

5.2.2 Ved avhør

Under etterforskningen gjøres det mange avhør. Alle som har eller kan ha informasjon om det som har skjedd bør avhøres. Under avhør av mindreårige må vergen gis anledning til å være til stede⁵⁸. Både den umyndige og vergen skal i disse situasjonene opplyses om at ingen av dem har plikt til å forklare seg.

Mindreårige kan være en ressurs i politiets etterforskning ved at de lett kan observere og merke seg detaljer andre ikke legger merke til. Det er nødvendig å huske at disses vitnemål også kan være en mulig feilkilde, da de for eksempel ikke har levd lenge nok til å kjenne alle de mellommenneskelige relasjonene og kan ha problemer med å skille mellom observasjonen, og hva de i ettertid har tenkt at de kanskje så. Relasjoner mellom andre mennesker kan virke rare og unaturlige for barn, men kan avkrefte med at de er helt normale

⁵⁶ Straffeloven § 46

⁵⁷ Straffeprosessloven § 232 a

⁵⁸ Påtaleinstruksen § 8-3

handlinger for de aktuelle partene. Enda en mulig feilkilde er de voksne som avhører eller vurderer informasjonen fra barnet. Voksne kan i mange tilfeller ha lett for å undervurdere de mindreårige og dermed ikke legge merke til de viktige tingene den umyndige kan ha observert, eller de kan legge mindre vekt på deres vitnemål på grunn av deres alder.

5.2.3 Pågripelse

Personer under 15 år er etter straffelovens § 46 under den strafferettslige lavalderen. Disse barna vil ikke tiltales og bringes inn for retten. Barn under 15 år skal ikke pågripes eller fengsles, det kan ikke rettes påtale mot dem, og konfliktrådsbehandling skal heller ikke skje⁵⁹. I disse tilfellene nøyer man seg med å slå fast med sikkerhet hvem som har begått lovbruddet, for så å overføre saken til barneverntjenesten som iverksetter tiltak rettet mot den mindreårige, eventuelt i samarbeid med hjemmet, for å hindre vedkommende i å utvikle den kriminelle løpebanen og heller vende om og arbeide for å bli en lovlydig borger.

Pågripelse av barn skal unngås. Det er kun i de spesielle tilfellene at dette skal kunne benyttes⁶⁰. Dette kan være situasjoner man har grunn til å anta at den mindreårige skal stikke av, begå nye straffbare handlinger eller på andre måter forsinke eller hindre videre etterforskning og saksgang.

Gjennom barnekonvensjonens art. 40 er det vedtatt regler som gjelder behandlingen av tiltalte barn under hele prosessen. Disse reglene gjelder ikke bare for barn som er tiltalte, men også i de tilfeller hvor de bare er ansett som mistenkte. Etter artikkelens egne ord gjelder den alle situasjoner hvor barnet ”beskyldes for, anklages for,”⁶¹ eller kan bevises å ha gjort noe straffbart. Denne etablerer noen grunnleggende hensyn som må ivaretas på alle

⁵⁹ NOU: 2008-15 Barn og straff, side 63

⁶⁰ Straffeprosessloven § 174

⁶¹ Barnekonvensjonen, art. 40, første ledd

sakens nivåer. Ved denne konvensjonen har statene bundet seg til at barn skal sikres at de blir behandlet på en slik måte at deres følelse av verdighet og betydning skal fremmes og tas vare på. Dette er viktig, da man skal kunne være helt trygg på at barna ikke skal behandles som mindreverdige eller tilbakestående bare fordi de ikke har nådd myndighetsalderen enda. Barna skal derimot behandles på en slik måte at de selv sitter igjen med en følelse av at de er blitt sett og hørt, og at deres side av saken tillegges like stor vekt og betydning som det som fremkommer fra en eventuell voksen motpart, eller slik de ville blitt vektlagt om barnet var myndig.

Artikkel 40 angir en del momenter som her i Norge er gjort til grunnleggende rettssikkerhetshensyn for alle borgere⁶². Disse gjør at barna ikke tilkjennes spesielle rettigheter i forhold til de myndige borgerne, men blir sikret at de også er dekket av disse grunnleggende hensynene. For eksempel er det slik i det norske rettsvesenet at alle anses for å være uskyldige inntil det motsatte er bevist. Uskyldspresumsjonen følger av blant annet de generelle menneskerettighetene, og finnes nedfelt i EMK art. 6 annet ledd. Dette er dermed ingen rettighet som spesielt styrker barnas rettsstilling, men de er også omfattet av denne. Mange land som har vedtatt barnekonvensjonen har ikke rettssystemer som har hatt samme utvikling som her i Norge. Det som vi anser som selvfølgeligheter og grunnleggende rettssikkerhetsprinsipper, kan være ganske spesielle rettigheter i andre deler av verden. Derfor er det flott for barn i land med rettssystemer på andre utviklingsnivå at disse prinsippene listes opp i konvensjonen. Alle konvensjonspartene har forpliktet seg til at rettighetene som fremkommer i konvensjonen skal tillegges alle borgere. Derfor vil ingen av landene som har signert konvensjonen kunne gi barna mindre rettigheter enn de vi finner i barnekonvensjonen.

⁶² Eks. at tiltale skal forkynnes straks etter straffeprosessloven § 263, at saken skal avgjøres uten forsinkelser etter strpl. § 275, eller at barnet ikke behøver å forklare seg, strpl. § 90

I Norge ble resten av rettssystemet tilpasset ved vedtakelsen av konvensjonen. Dette innebærer at alle de reglene som ikke allerede var omfattet ellers i lovverket nå skulle innlemmes og eventuelle motstridselementer skulle fjernes. Det er ofte denne prosessen som gjør at det kan ta noe tid for Norge å ratifisere konvensjoner, fordi at det kreves endringer i resten av lovsystemet som gjør konvensjonenes anvendelse lettere. Gjennom menneskerettsloven ble konvensjonene inntatt i denne gjort gjeldende som norsk lov. Det gjør at de bestemmelsene som ikke er gitt innpass i rettssystemet ellers, blir gjeldende. Etter § 3 skal disse også gis forrang ved en eventuell motstrid med andre norske regler.

5.3 Under hovedforhandlingen

Barn begår straffbare handlinger. Straffbare handlinger anses av samfunnet som like alvorlige og umoralske uavhengig av hvem som har begått dem. Umyndige som har begått straffbare handlinger skal også straffes for disse.

En av de viktigste reglene som angår barn finner vi nedfelt i straffeprosessloven. § 71 b angir at ved lovbrudd begått av barn under 15 år, har påtalemyndigheten plikt til å overføre saken direkte til barnevernstjenesten. Dette fordi den mindreårige da vil være under den strafferettslige lavalder, og ikke kan straffes på vanlig vis. Dermed åpnes det for at barnevernet finner løsninger på eget initiativ, eller forsøker å finne en løsning som fungerer i samarbeid med den mindreårige og dennes hjemmemiljø. Denne muligheten til å overføre saken til barnevernet kommer som et alternativ til henleggelse av saken, som ville vært løsningen ellers, på grunn av gjerningsmannens unge alder⁶³.

Ved vedtakelsen av barnekonvensjonen har konvensjonspartene forpliktet seg til å innføre regler som er tilpasset barna. Dette trenger ikke å bety det samme i alle landene. I et land som Norge, som før konvensjonsvedtakelsen allerede hadde flere rettigheter som gav barn

⁶³ Kommentartutgave straffeprosessloven, § 71b

særskilt vern, er det de mer spesielle reglene som kan utvikles. Mange andre land har andre rettssystemer, og kan være nødt til å begynne med å anerkjenne barna som individer, for så å utvikle retten deretter.

Under selve rettssaken er det verger som utøver rettighetene til den mindreårige⁶⁴. Derfor skilles det lite mellom umyndige og myndige, men rettighetene vil få en annen funksjon og et annet preg når vergene utøver disse på vegne av den mindreårige. Mye av prosessen kan virke forvirrende for umyndige, da den består av mange dokumenter, og informasjon som gis ved bruk av både teknisk og vanskelig språk. Den mindreåriges følelse av å ikke forstå hva som skjer kan resultere i sinne eller fortvilelse. Disse følelsene kan i enkelte tilfeller igjen føre til at de distanserer seg fra sin egen sak fordi at de ikke riktig forstår hva som foregår. På denne måten vil man lett kunne ødelegge den mindreåriges mulighet til å ta vare på sine egne rettigheter. Derfor har vergen(e) en viktig jobb i å assistere den mindreårige og yte bistand til denne. Barna innehar også både mindre og andre ressurser enn de voksne, dette forvansker deres forståelse av situasjonen enda mer. Vergen skal hjelpe den mindreårige til å ta avgjørelser som gagnar barnet.

Vergens stilling er essensiell. Dette kommer frem i § 83, ved at verge til en under 18 år også skal ha partsrettigheter. Dette innebærer blant annet at vergen skal ha informasjon om sakens gang, samt innkallelse til rettsmøtene. I enkelte tilfeller kan hjelpeverge benyttes.

Bruken av ordet ”også” i strpl. § 83 viser til at vergen ikke bør kunne overstyre den mindreåriges ønsker. Etter barnekonvensjonens art. 12 skal alle barn ha mulighet til å uttale seg om saker som angår dem. En rettssak mot den mindreårige angår helt klart denne. De som kommer til en rettssak er over 15 år. Uttaleretten etter barnekonvensjonen forutsetter at barnet er modent nok til å kunne danne seg egne, veloverveide synspunkter. Dette har man i de fleste tilfeller når den mindreårige når denne alderen. Derfor er det viktig at vergen

⁶⁴ Straffeprosessloven § 83

utøver sine rettigheter i samarbeid med den mindreårige. Forsvareren skal lytte til både den mindreåriges og vergens synspunkter. Vergen er derimot den som etter § 94 har rett og plikt til å velge den mindreåriges forsvarer.

Dette samspillet mellom den mindreårige og vergen fører til at begge disse skal varsles til alle møter angående saken. Vergens adgang til partsrettighetene innebærer også rett til dokumentinnsyn, tilstedeværelse, mulighet til å nedlegge påstander og kreve prosessuelle avgjørelser. Alle meddelelser og forkynnelser rettet mot den mindreårige skal også skje overfor vergen⁶⁵. Slik sikrer man i saksgangen at vergen får korrekt informasjon.

Barnekonvensjonens art. 40 angir også noen regler som ikke bare går på rettsprosessen generelt, men som i stedet sikter seg inn på bestemte deler av denne. Art 40, annet ledd, bokstav b, nr iii er et eksempel på dette. Der sies det at rettssaker hvor barn er parter skal gjennomføres og avgjøres uten forsinkelser. Dette kan i utgangspunktet ses på som et generelt mål i mange vestlige land. Også i Norge har vi lenge hatt bestemmelser som tilsier at rettsprosessen skal foregå uten forsinkelser og at alle skal få saken sin avgjort så raskt som mulig. Dette gjør at partene raskere kan ta fatt på hverdagen igjen dersom de ikke blir nødt til å avtjene en straff. I straffeprosesslovens § 275 har vi parallellen til denne konvensjonsbestemmelsen. Utgangspunktet er her at alle saker skal opp for retten så snart som mulig. Dette gjelder alle saker, uavhengig av den tiltaltes alder. For barns vedkommende er dette tatt videre, og det er gitt en ekstra, og mer konkret, frist ved saker som angår barn. Disse skal opp for tingretten innen seks uker etter at saken kom inn for retten. På denne måten er det satt en konkret frist når det angår de mindreårige, slik at de har noe detaljert å forholde seg til. I kommentarutgaven er det uttalt at denne fristen skal gjelde også der hvor tiltalen omfatter flere tiltalepunkter, men hvor bare enkelte av disse omfatter forhold begått før fylte 18 år⁶⁶.

⁶⁵ Kommentarutgave straffeprosessloven, § 83

⁶⁶ Kommentarutgave straffeprosessloven, § 275

5.3.1 Domsavsigelsen

Gjerningspersoner mellom 15 og 18 år kan både tiltales og straffes for de kriminelle handlingene de begår. Denne straffen kan utmåles på forskjellig vis, og skal virke skremmende nok til å hindre den mindreårige i flere handlinger av samme art. Personer i denne aldersgruppen er i ferd med å bli voksne. De skal derfor holdes ansvarlig for sine handlinger i tråd med deres modenhet og utvikling.

For alle straffebudene i det norske lovverket er det angitt både en minimumsstraff og en maksimumsstraff for lovbruddene. Det er opp til retten å legge seg på et passende nivå innenfor dette intervallet. Denne vurderingen gjør retten etter å ha lyttet til partenes synspunkter under hovedforhandlingen. Det kan være momenter ved lovbruddet eller helhetssituasjonen som taler for en strengere håndtering, og det kan være momenter som taler for en mildere behandling. Tiltaltes alder kan være noe som gir retten mulighet til å sette straffen ned under minstetiden angitt i straffebudet. Straffelovens § 55 lovfester denne muligheten der den dømte er mindreårig. De umyndige skal heller ikke dømmes til lovens strengeste straff, som er fengsel i 21 år⁶⁷.

I 2005 ble det vedtatt en ny straffelov i Norge. Denne er pr. 15.11.2012 ikke trådt i kraft. I denne loven er det gjort endringer som viser retningen lovgiver ønsker utviklingen på strafferettens område skal bevege seg i. Her har man i lovens § 20 samlet momenter som omhandler når en lovbrytter skal anses for ikke å være tilregnelig i gjerningsøyeblikket. Kun tilregnelige lovbryttere kan straffes for de begåtte ugjerninger. I tilfeller hvor lovbrytterens alder er under 15 år, skal vedkommende etter bokstav a anses for å være utilregnelig.

⁶⁷ Jfr. strl. § 55

Den nye straffeloven har en bestemmelse i § 33 som angir at mindreårige lovbreakere kun skal idømmes ubetinget fengselsstraff i spesielle tilfeller. Hvor spesielle disse tilfellene skal være kommer frem av bestemmelsens ordlyd. På vedtakelsestidspunktet var denne angitt til å gjelde situasjoner hvor dette er ”særlig påkrevd”. Lovendring fra 20.01.2012 angir at varetektsfengsling av barn kun skal skje i de tilfellene det anses for ”tvingende nødvendig”⁶⁸. Dette viser hvor sjeldent lovgiver ønsker at ubetinget fengsel skal benyttes for de mindreårige lovbreakerne. Man ønsker i stedet å finne andre løsninger for å stille den umyndige til ansvar. Dommeren oppfordres til å finne den beste løsningen i hvert enkelt tilfelle.

Barn må vurderes ut fra deres egen utvikling, men også ut fra hvilken utvikling det forventes at man skal ha. Barn skal vite at enkelte handlinger er ulovlige. Dette forventes det at de har lært gjennom livet i familien og barnehage eller skole. Dessuten forventes det en viss grad av fornuftig tankegang hos alle barn. Denne vurderingen vil være forskjellig i hver situasjon og mange momenter har betydning for resultatet.

5.4 Som domfelt

Når saken er avgjort og retten har tatt sin avgjørelse, går saken i en av to retninger. Enten blir den tiltalte frifunnet og kan gjøre sitt ytterste for å gå i gang med hverdagen igjen, eller han blir dømt for forholdene og skal straffes for dette. Der hvor den mindreårige blir dømt er det opp til retten å finne en straff som anses passende på forholdet.

Barn under 18 år kan etter strl § 55 ikke dømmes til fengsel i 21 år, som er lovens strengeste straff. Dette er grunnleggende bestemmelser som koordinerer bra med barnekonvensjonen. Når det gjelder fengsling har barnekonvensjonen flere bestemmelser som angår dette. En hovedregel er at barn ikke tilfeldig skal berøves sin frihet⁶⁹. Her finner vi at barn kun

⁶⁸ Pressemelding fra Justis- og Beredskapsdepartementet, 20.01.2012 Nr: 12-2012

⁶⁹ Barnekonvensjonen art. 37 bokstav b

skal fengsles når man ikke har andre muligheter, og at fengslingen i størst mulig grad skal forsøkes unngått. I Norge benytter man seg gjerne av forskjellige varianter av fengslings-surrogater for ungdommen. Det er kun ved de alvorligste tilfellene at fengsling er aktuelt. Fengslingssurrogater kan være meldeplikt, der den mindreårige med bestemte intervaller får plikt til å møte for politiet. Det kan iverksettes tiltak, for eksempel institusjonsplas-sering, i samarbeid med barnevernet, eller den mindreårige kan gis husarrest. Fengsling kan også unnlates mot andre vilkår, som for eksempel fullt oppmøte på utdanningsinstitusjon eller krav til resultater på samme sted. Her vil det vurderes om fengslingssurrogatene kan utfylle de samme formålene som den ordinære fengslingen ville gjort.

Det vi ser flere ganger i rettspraksis fra de norske domstolene er at barn fengsles. I en uttalelse fra Justisdepartementet i 2006⁷⁰ ble det uttalt at det til en hver tid sitter mellom to og ti ungdommer mellom 15 og 18 år i norske fengsler. Dette virker kanskje ikke så alvorlig, men det er altfor mange.

Selv om domstolene har muligheten til å senke straffen i de tilfeller der lovbrysteren er mindreårig, er dette ikke noe krav til retten. Det vil inngå som en del av en nødvendig helhetsvurdering hvorvidt straffen skal reduseres eller ikke. I noen tilfeller opplever man at det begåtte lovbruddet anses som så alvorlig, at lovbrysterens alder rett og slett ikke kan tilsi en mildere straff.

Et eksempel på dette finner vi i Rt. 1995 s. 973. Her var den mindreårige siktet for vold mot tjenestemann. Han hadde kjørt på en politimann som forsøkte å stoppe ham ved en trafikkontroll. I tillegg var han siktet for flere brudd på vegtrafikklovens bestemmelser. Vold mot tjenestemann straffes normalt med ubetinget fengsel. Lovbrysterens unge alder ble likevel brukt som argument av forsvareren for at man skulle unngå fengselsstraffen. Lovbrysterens anke ble forkastet, og herredsrettens dom som gjorde fengselsstraffen delvis ube-

⁷⁰ Pressemelding Justis- og Beredskapsdepartementet 09.06.2006, Nr. 56-2006

tinget ble stående. Det ble uttalt at de momenter som gjorde at man ønsket å straffe disse lovbruddene med ubetinget fengsel også gjorde seg gjeldende der hvor lovbryteren var mindreårig. Også mindreårige kan påføre meget alvorlige skader ved bruk av motorkjøretøy. Det er viktig at alle som bruker disse kjøretøyene er klar over hvilke skader de har mulighet til å påføre andre. I den forenevnte saken ble tilfellet ansett som så alvorlig at man ikke burde la det passere uten ubetinget fengsel. Dommen var likevel i nederste del av straffnivået som var anslått i loven. Dette kan også ha utgangspunkt i at tjenestemannen ikke ble alvorlig skadet. Høyesteretts uttalelse om at de momenter som taler for straff (og streng straff) også gjelder for mindreårige lovbyggere er viktig. Mindreårige skal ikke slippe unna med alvorlige lovbrudd bare på grunn av deres unge alder. Selv om alderen kan være et moment som taler for en annen straff enn ellers, er de mindreårige ansvarlige for deres egne handlinger og skal straffes på en passende måte i forhold til handlingen og deres alder og modenhet.

5.4.1 Ubetinget soning

At fengsling av mindreårige bare skal benyttes som siste utvei, der hvor alle andre muligheter er forsøkt, kan for noen virke ganske selvfølgelig. Dette kommer godt frem i nyere rettspraksis fra Høyesteretts ankeutvalg, for eksempel i Rt. 2012 s. 274. Denne dommen ble avsagt i februar 2012. På dette tidspunktet sier ordlyden at det skal være ”tvingende nødvendig” for at man skal beslutte fengsling av mindreårige. Dette innebærer at alle andre mulige tiltak skal være utprøvd før fengsling blir aktuelt.

I den nevnte dommen ble den mindreårige dømt til fengsel for ran, trusler og legemsfornærmelse rettet mot nære slektninger. Forsvareren hevdet at det ikke var grunnlag for fengsling så lenge det var barnevernet som ikke hadde evnet å finne en annen og bedre løsning for barnet. Siktete hadde i saken sagt seg villig til å underlegge seg enkelte fengslingssurrogater. Disse ble ikke ansett for å gi tilstrekkelig beskyttelse for samfunnet med tanke på den alvorlige straffbare handling som var begått. Også for mindreårige skal straf-

fen (eventuelt fengslingssurrogatene) oppleves som en straff, og stå i forhold til den handlingen som er begått.

Her hadde plassering av den siktede utenfor fengselet vært forsøkt. Dette hadde ikke fungert, og et tilfredsstillende tilbud ble først tilgjengelig på et senere tidspunkt. I mellomtiden ble den siktede fengslet, da man ikke så andre muligheter. Dette ble av Høyesterett ansett som tilstrekkelig til å ivareta Norges forpliktelser etter barnekonvensjonen.

BK art. 37 bokstav c angir at også barn har krav på å bli behandlet på en god måte i fengsel. Barn har krav på at deres verdighet respekteres på lik linje med alle andre lovbrøyttere. Det spesielle er at barn har krav på å bli holdt adskilt fra voksne under soningen. Dette kan løses på flere måter. Man kan enten ha egne fengselsinstitusjoner for barna, eller det kan opprettes egne avdelinger i fengslene for disse. Her har Norge en jobb å gjøre for å oppfylle sine forpliktelser etter konvensjonen. Konvensjonen har også åpnet for at barnets beste kan tale for et annet resultat og en annen løsning. Norge kunne ved vedtakelsen av konvensjonen valgt å reservere seg mot akkurat dette punktet. Styresmaktene har derimot et ønske og et mål om at vi skal være fremtredende når det gjelder menneskerettighetene, og da særlig barns rettigheter, og i den sammenhengen ble det ansett som lite heldig å foreta reservasjoner mot såpass grunnleggende bestemmelser⁷¹. Lovgiver i Norge har i stedet valgt å fortsatt plassere unge lovbrøyttere sammen med voksne i soningsforhold, og argumenterer med at dette anses for å være til barnets beste. I Norge har det i flere år vært forsøkt med egne ungdomsinstitusjoner, men da disse opplevde problemer av forskjellig art er det ingen av disse som eksisterer i dag. Man forsøker likevel å unngå plassering av mindreårige sammen med de voksne lovbrøytterne som soner for de alvorligste lovbruddene, men søker å la mindreårige sone med de ”mildeste” forbrytterne.

⁷¹ Larsen, s. 126

Kriminalomsorgen har ansvaret for gjennomføring av straffer i Norge i dag. Disse oppgavene reguleres gjennom straffegjennomføringsloven fra 2001. Ved endringslov datert 20.01.2012 trådte det i kraft endringer som angår soningsforholdene til de mindreårige. Loven har fått en ny bestemmelse i § 10 a. Det viktige her er at man får lovfestet at opphold i soningsinstitusjoner skal tilpasses de mindreårige. Dette gjelder både i forhold til hverdagen, de ansatte og de miljømessige tiltakene. Også i forhold til besøk fra de mindreåriges nære familie vil nye bestemmelser i strgfjl. § 31 øke muligheten for familien til å ha lengre opphold i nærheten av institusjonen for å legge til rette for et bedre besøkstilbud hos de mindreårige der hvor familien er bosatt lengre unna.

Barnekonvensjonens bestemmelser er gjort gjeldende som norsk lov. Lovgiver har i tillegg søkt å tilpasse det norske regelverket, slik at også disse reglene tilfredsstiller konvensjonens krav. Dette kan for eksempel ses i straffeprosesslovens § 174, som sier at fengsling bare bør benyttes ovenfor mindreårige når det er absolutt nødvendig. Varetektsfengsling blir til en viss grad benyttet overfor mindreårige i Norge, og her har man i enkelte tilfeller en mulighet til å forbedre seg. De mindreårige tiltalte har etter vedtakelsen av barnekonvensjonen opplevd noen viktige forbedringer i sine rettigheter. Ved straffeprosessloven § 249 annet ledd, har man angitt at tiltalespørsmålet skal være avgjort senest 6 uker etter at vedkommendes status som mistenkt er klar, der hvor det er tale om mindreårige mistenkte. Dette er en forbedring i forhold til de myndige borgerne, som bare har krav på at slik saksbehandling skal være så rask som mulig⁷². Det skal den så klart være i forhold til de mindreårige også, men her er det slått fast en lengstefrist som ikke gjelder for de myndige. Saksbehandlingen ved mindreåriges lovbrudd skal altså helst prioriteres.

⁷² Straffeprosessloven § 249, første ledd

5.4.2 Alternativer til fengsling

5.4.2.1 Betinget dom

Ved betinget dom avgjør retten ved straffeutmålingen at fullbyrdelsen av dommen skal utsettes i en prøveperiode⁷³. I prøvetiden må den dømte ikke begå nye lovbrudd⁷⁴. Det kan også stilles andre vilkår til den dømte. Retten vil fastsette en tidsramme for den betingede dommen. Ved brudd på vilkårene i denne perioden, må fengselsstraffen sones. På denne måten vil soningskøene i de norske fengslene bli mindre. Det er likevel ikke alle situasjoner hvor betinget straff kan være aktuelt. Der hvor hensyn til fornærmede eller samfunnet ellers tilsier det, vil likevel den dømte bli nødt til å sone ordinær fengselsstraff.

5.4.2.2 Samfunnsstraff

Terskelen for å straffe barn med fengsel er høy, og den skal også være det. Dette har Norge vedtatt gjennom barnekonvensjonen. I Norge har tradisjonen lenge vært at man forsøker å finne andre løsninger med barn. Samfunnsstraff⁷⁵ har vært mye brukt ved unge lovbrøyttere.

Samfunnsstraffen innebærer at den dømte må bedrive samfunnsnyttig arbeide i et fastsatt antall timer⁷⁶. Timetallet fastsettes av domstolen ved domsavsigelsen. Domstolen fastsetter også en gjennomføringstid.

⁷³ Straffeloven § 52

⁷⁴ Straffeloven § 53

⁷⁵ Straffeloven § 28 a

⁷⁶ Straffegjennomføringsloven, kapittel 5

Samfunnsstraff idømmes normalt bare der det ellers ville være aktuelt med fengselsstraff i mindre enn ett år. Det blir likevel aktuelt ved mange mindreårige lovbreakere på grunn av domstolens mulighet til å gå under straffens minstemål ved utmålingen.

For å kunne dømmes til samfunnsstraff må både lovbreakeren og dennes verge samtykke. Dette har sammenheng med at det kreves en betydelig grad av personlig innsats som man ikke har i straffereformer som ubetinget fengsel.

Det skal fastsettes en subsidiær fengselsstraff sammen med samfunnsstraffen. Denne vil den dømte måtte sone dersom fastsatte vilkår brytes eller det begås nye lovbrudd i gjennomføringstiden. Kriminalomsorgen er ansvarlig for gjennomføringen av samfunnsstraffen og kan fastsette vilkår som må overholdes av den dømte.

Gjennom samfunnsstraffen oppnår man at den dømte ikke behøver å vente i kø for å påbegynne soningen av straffen. Dermed kan den dømte raskere få en avslutning på forholdet og gis mulighet til å gå videre med livet sitt. Ved samfunnsstraff blir den dømte ikke ute-stengt fra samfunnet i samme grad som ved fengsling. Kriminalomsorgens vilkår skal søke å motarbeide det kriminelle handlingsmønsteret den dømte har vist. Dermed vil vilkårene bli forskjellig utformet i de enkelte tilfellene, slik at man forsøker å finne en best mulig løsning for den enkelte.

5.4.2.3 Konfliktråd

Et annet alternativ til fengsling som har vært benyttet ved unge lovbreakere i Norge er meglings i konfliktråd. Påtalemyndigheten kan i stedet for å ta ut tiltale for straffbare forhold velge å overføre saker til konfliktrådet⁷⁷. Likt med samfunnsstraffen er at både vergen og den mindreårige må samtykke dersom saken skal overføres til konfliktrådet. Partene i saken

⁷⁷ Konfliktrådsloven § 11

vil her møtes foran en megler. Vergen gis anledning til å være til stede sammen med den mindreårige⁷⁸, men en hjelpeverge kan tre i stedet, i samme tilfeller som under en hovedforhandling for retten.

Den avtalen partene kommer frem til skal godkjennes av vergen⁷⁹. Dersom avtalen brytes av en av partene på vesentlige vilkår, har påtalemyndigheten mulighet til å åpne straffefølgning på nytt. Dersom avtalebruddet ikke anses som vesentlig, vil det være aktuelt for partene å møtes til et nytt møte for å vurdere om vilkårene er urimelige eller om man fortsatt skal kunne forvente at partene følger opp det de har kommet til enighet om.

5.4.3 Særlig om ungdomsstraff

Det har de siste årene blitt arbeidet med å utvikle en egen straff for unge lovbyggere. I 2008 ble det uttalt fra daværende justisminister Knut Storberget at antallet barn i fengsel skulle reduseres⁸⁰. Det var foreslått en ny reaksjon tilpasset ungdommen der man fokuserte på samfunnets muligheter for sosial kontroll i stedet for kriminalomsorgens kontroll som var mye preget av makt. Etter dette utvalgets arbeid har man utviklet tanken på ungdomsstraff. I den nye straffeloven, vedtatt i 2005, er det innlemmet et kapittel 8a som angår ungdomsstraffen. Disse bestemmelsene er ikke trådt i kraft, men er vedtatt og vil gjelde fra den tid loven trer i kraft.

Ungdomsstraffen vil ligne mer på det vi kjenner som konfliktrådsbehandling i dag. Konfliktrådene vil også ha en viktig rolle i gjennomføringen. Et nytt kapittel til konfliktrådslo-

⁷⁸ Konfliktrådsloven § 12

⁷⁹ Konfliktrådsloven § 13

⁸⁰ Pressemelding, Justis- og Beredskapsdepartementet 16.10.2008, Nr: 109 - 2008

ven ble innlemmet 20.01.2012⁸¹. Dette inneholder lovens §§ 18-26 og regulerer ungdomsstraffen. For at ungdomsstraffen skal være aktuell må den mindreårige under samtaler med påtalemyndigheten samtykke til denne typen straff. Dette bunner i at det er en straffeform som krever personlig innsats og deltakelse i en helt annen grad enn ordinær fengselsstraff, som har mer preg av tvang. Samfunnsstraff har i dag fungert mye som et surrogat til vanlig fengsel for unge lovbyggere. På grunn av deres unge alder har de i mange tilfeller blitt idømt samfunnsstraff, der hvor mange ellers ville blitt dømt til fengsel. Ungdomsstraffen vil få en rolle som enda et alternativ for å unngå at mindreårige lovbyggere må sone i fengsel.

Denne formen for reaksjon krever store ressurser. I starten vil alle partene ha behov for en innkjøringsperiode, slik at man kan legge merke til hvilke tilfeller løsningen virker å fungere for, og i hvilke saker man bør unngå denne formen for konfliktløsning eller straff. Det vil kreve en del samarbeid både mellom privatpersoner og forskjellige instanser i samfunnet. Ungdomskoordinatoren hos konfliktrådet vil få en betydelig rolle i å koordinere og fordele ressursene.

Under utarbeidelsen av disse nye lovforslagene har man vært veldig tydelig på at alle straffbare handlinger skal møtes med reaksjon, også i de tilfellene der det er mindreårige som er ansvarlige. Reaksjonen skal være tilpasset handlingen. Ikke alle reaksjoner vil virke hensiktsmessig der det er mindreårige med i bildet. Store økonomiske reaksjoner mot mindreårige uten inntekt vil for eksempel føre til stor gjeld, og at den mindreårige dermed vil måtte arbeide i flere år for å bli kvitt denne, før vedkommende kan bruke inntektene sine på å starte et normalt liv. Dette vil i flere tilfeller kunne lede til motløshet og bidra til at den mindreårige igjen tar fatt på den kriminelle løpebane for å tjene det vedkommende muligens tror er "raske" penger i et forsøk på å kvitte seg med gjelden.

⁸¹ Lov om endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven og konfliktrådsloven m.fl., del V

Ungdomsstraffen vil ved innføringen føre til en bedre ivaretagelse av de mindreåriges rettigheter i rettssystemet i dag. En av de største utfordringene for Norge har vært at fengsel har vært benyttet i stor grad, også for mindreårige lovbrøyttere, og at de mindreårige har måttet sone sammen med eldre forbryttere. Denne ungdomsstraffen innfører ingen endringer i form av eventuell soning der hvor mindreårige likevel vil måtte sone i fengsel. Derimot vil man med denne søke å hindre ungdommen å nå dit at soning blir aktuelt. Der hvor soning blir aktuelt, vil denne tiden fremdeles foregå i vanlige fengsler sammen med voksne lovbrøyttere. Ungdomsstraffen skal derimot gi den mindreårige en mulighet til å unngå fengsel og løse problemene sine mens resten av livet går mest mulig som normalt.

Der hvor fengsel likevel ikke er til å unngå er det opp til kriminalomsorgen å finne en løsning som vil kunne gi best mulig resultat. Av og til kan det dreie seg om å kunne sone i mer åpne anstalter, kanskje man kan vurdere gjennomføring av straffen utenfor institusjon, eller at den mindreårige kan sone hjemme mot meldeplikt eller ved bruk av fotlenke.

Dersom bruken av ungdomsstraff fungerer som ønsket, vil dette kunne resultere i at fengselsstraff for ungdom vil være aktuelt i færre tilfeller. Dermed vil man fremdeles ikke skille de myndige og umyndige under soningen, men forsøke å unngå at de mindreårige skal sone i det hele tatt. Ved å ikke ta barnet ut fra samfunnet, slik en fengselsstraff gjør, vil også problemene med reintegrering av mindreårige i samfunnet bli mindre.

5.4.3.1 Ungdomsstormøtet

Ungdomsstraffen har som hovedmål at ungdom ikke skal settes i fengsel. Straffen vil foregå mens den dømte opprettholder hverdagen i størst mulig grad. Konfliktrådene skal ha en ungdomsordinator som får ansvaret for gjennomføringen av denne straffarten. Denne skal arrangere et møte⁸² der lovbrøytteren, sammen med sine foreldre/verger, treffer den for-

⁸² Konfliktrådsloven § 18

nærmede og instanser hvis tiltak kan være aktuelle i prosessen. Hvilke instanser som skal være til stede vil kunne variere med den domfelte, typen lovbrudd, hvilket forbedringspotensiale man ser for seg og hvor stor grad av tvang som kan være aktuelt i prosessen. Sammen skal disse partene sette sammen en ungdomsplan⁸³.

5.4.3.2 Ungdomsplanen

Denne ungdomsplanen partene i fellesskap kommer frem til, vil den mindreårige være nødt til å følge. Brudd på denne planen kan, som brudd på samfunnsstraff eller andre reaksjoner, ende med fengselsstraff for den mindreårige. På samme vis som ved samfunnsstraffreaksjoner skal retten ved domsavsigelsen fastsette en subsidiær fengselsstraff. Denne kan lovbrøyteren bli nødt til å sone ved brudd på betingelser/vilkår eller dersom det begås nye lovbrudd i den fastsatte gjennomføringstiden. Ved første brudd på vilkår vil det bli innkalt til et nytt møte mellom partene. Først ved gjentatte brudd kan det bli snakk om å iverksette den subsidiære straffen⁸⁴.

Gjennom ungdomsstraffen er målet at den kriminelle skal arbeide og komme seg unna det uheldige miljøet. Det skal stilles krav som gjør at lovbrøyteren til en viss grad gjør opp for seg i forhold til den fornærmede, samtidig som det skal stilles krav som bidrar til at lovbrøyteren får livet sitt på rett kjøll igjen. Det sistnevnte kan innebære krav om skoleresultater, oppmøte på skole/arbeid, veldedig arbeid, fritidsaktiviteter, rusfrihet eller lignende⁸⁵. Det vil etableres et ungdomsteam som skal følge lovbrøyteren i denne prosessen. De skal bidra ved å presse og motivere den mindreårige til å gjennomføre planen, samtidig som de til en viss grad skal overvåke eller kontrollere at alle vilkår blir fulgt. Slike samarbeid og vilkår kan også settes opp i samarbeid med hjemmet eller barnevernstjenesten der hvor dette kan

⁸³ Konfliktrådsloven § 19

⁸⁴ Konfliktrådsloven § 25

⁸⁵ Konfliktrådsloven § 19

anses formålstjenlig. Gjennomføringen vil her skje i barnets nærmiljø, slik at man kan skape trygge rammer der hvor problemene har utviklet seg. Ved innsettelse i institusjon vil det kunne være muligheter for at det blir lett å falle tilbake i gamle spor når den mindreårige returnerer til sitt vante nærmiljø.

I forslaget til endringer i konfliktrådsloven har man også tatt høyde for at partene ikke blir enige om en ungdomsplan ved møtene. I disse tilfellene skal saken sendes tilbake til domstolene som deretter avgjør om soning skal iverksettes, eller om saken skal løses på annet vis. Det er domstolene som i utgangspunktet overfører saker med mindreårige lovbreakere til konfliktrådet og ungdomsstraffen⁸⁶.

Et utgangspunkt for ungdomsstraffen er Høyesteretts domsavsigelse i Rt. 2002 s. 742. Denne er avsagt før ungdomsstraffen var vedtatt. Likevel er den godt beskrivende for hvordan man ønsker å behandle de unge lovbreakere. Her var det snakk om en gutt på 15 år som hadde gjennomført det retten mente var et planlagt overfall på en annen. Det ble av lagmannsretten fremhevet at dette var en alvorlig forbrytelse som fortjente en alvorlig straff. For at straffen skal kunne anses som effektiv stilles det forskjellige vilkår. En straff som anses som streng og rettferdig i forhold til voksne lovbreakere kan være unødvendig streng der hvor lovbreakeren er mindreårig. Her skulle man altså finne en rettferdig straff ut fra den siktedes lave alder samtidig som man ønsket å markere hvor alvorlig man ser på denne typen forbrytelser.

Den mindreårige hadde deltatt på programmer satt i verk av barneverntjenesten. Han hadde deltatt på flere, hvorav ingen av disse ble avsluttet på grunn av forhold på den tiltaltes side. Det ene programmet tok også sikte på å starte opp igjen på et senere tidspunkt. Han hadde tatt skolen på alvor, fått lærlingplass og hadde fast arbeid i helgene. Tiltalte hadde med dette vist så stor vilje til forbedring og endring i livssituasjonen at retten fant det naturlig at

⁸⁶ Konfliktrådsloven § 18

han ble gitt mulighet til å følge opp og fortsette denne positive utviklingen. Det ble derfor idømt samfunnsstraff med oppfølging fra kriminalomsorgen. På denne måten kunne den mindreårige fortsette den siste tidens positive utvikling og unngå det avbruddet og mulige tilbakefallet en soning av fengselsstraff ville kunne ført til.

Denne nevnte dommen kan ses på som en opptakt til vedtaket om ungdomsstraff. Ungdomsstraffen søker å oppnå nettopp den utviklingen tiltalte har vist i denne saken, selv om saken gikk for retten før ungdomsstraffen ble vedtatt. Den tiltalte deltok på programmer satt i verk for å hindre tilbakefall til den kriminelle leveveien. Han hadde fulgt undervisningen på skolen og fått lærlingplass i den forbindelse. Den tiltalte hadde også fått seg jobb i helgene. Disse momentene bidro til at han hadde klart å komme seg unna det miljøet som for han ble ansett som skadelig, samtidig som han ved å holde seg opptatt hadde klart å holde seg borte fra den skadelige påvirkningen. Dette er et av målene med ungdomsstraffen. Den skal legge til rette for at ungdommen klarer denne utviklingen samtidig som man skal unngå videre kriminalitet.

Ungdomsstraffen forutsetter et godt samarbeid mellom flere personer og instanser. Dette gjør at det kan være vanskelig å følge opp alle planene. Forutsatt likevel at alt fungerer som tenkt, vil myndighetene gjennom ungdomsstraffen kunne ha mulighet til å redusere antallet unge lovbyggere i fengsel. Utgangspunktet er at ungdomsstraffen skal kunne favne om de som begår alvorlig eller gjentatt kriminalitet. Dette gjør at de som begår mindre kriminelle handlinger for første gang havner utenfor målgruppen. Om dette er heldig vil vise seg. Muligens vil man med dette utelukke en viktig gruppe, da de unge må fås bort fra kriminaliteten så raskt som mulig.

5.4.3.3 Praksis og erfaringer

I Norge har vi ikke praksis og erfaringer fra ungdomsstraffen. Under arbeidet med å forbedre premissene for reaksjonen har man sett til de andre nordiske landene for å se hvordan

de har lagt opp systemet for å gi en reaksjon på den straffbare handling som er begått, samtidig som den unges rettigheter etter barnekonvensjonen ivaretas på en skikkelig måte⁸⁷.

I tillegg til de nordiske landene har man i forberedelsen av straffarten sett nærmere på Nord-Irland. Dette fordi at man her har innført en straffart som er lik den ungdomsstraffen vi nå har vedtatt i Norge. Dette er en mulighet til å se hvordan det har fungert i praksis for dem, før vi får forsøkt det selv.

5.4.3.3.1 Sverige

Sverige innførte i 2008 et tilbud til alle lovbrytere under 21 år om deltakelse i mekling⁸⁸. Dette krever at ungdommen har erklært seg skyldig og samtykker til meklingen, og at den fornærmede også er interessert i meklingen. Meklingen kan derimot, i tilfeller hvor det er ønskelig, foregå uten den fornærmedes tilstedeværelse. Om lovbryteren er positiv til, og åpen for, meklingsmuligheten kan dette påvirke påtalemyndighetens videre behandling av saken. Meklingen er dermed et tilbud fra påtalemyndigheten før saken kommer opp for retten.

De svenske unge lovbryterne kan også dømmes til ”ungdomstjeneste”. Denne har mange likheter med vår samfunnstjeneste. Her skal ungdommen bedrive ulønnet arbeid i en bestemt periode. Også her er det nødvendig med den dømtes samtykke⁸⁹. En forutsetning for bruk av ungdomsstraffen er at den anses for tilstrekkelig sammenlignet med den handlingen som er begått. Ungdomstjenesten skal oppleves som en straff for den involverte. Om ungdommen ikke fyller kravene til arbeidet gjentatte ganger kan domstolen gi en ny reaksjon for lovbruddet.

⁸⁷ NOU: 2008 – 15, Barn og straff, side 117

⁸⁸ NOU: 2008 – 15, Barn og straff, side 119

⁸⁹ NOU: 2008 – 15, Barn og straff, side 119

Siden barn etter barnekonvensjonen helst ikke skal fengsles har svenskene i tillegg utarbeidet en ”sluten ungdomsvård”. I disse sakene plasseres den mindreårige i et ungdomshjem. Her slipper ungdommen å sone i tradisjonelt fengsel, og det er ingen kontakt med eldre innsatte. Samtidig er denne løsningen bare aktuell hvor straffen er inntil fire år. Ved lengre straff vil soningen foregå i vanlig fengsel. I ungdomshjemmene blir det tilpasset et program for den enkelte som tar sikte på å behandle vedkommende, og få slutt på de kriminelle handlingsmønstrene.

Alle disse tiltakene tar sikte på å unngå at den mindreårige må sone i fengsel sammen med de eldre lovbrysterne. Likevel har heller ikke svenskene funnet en løsning som vil være aktuell ved de alvorligste lovbruddene. Fokuset på at reaksjonen skal føles som en straff og tilpasses den handlingen som er begått er felles med norske lovgiveres tankegang.

5.4.3.3.2 Danmark

I Danmark er utgangspunktet at barn som er dømt til fengsel skal sone i institusjon⁹⁰. Fengsel benyttes bare i de tilfellene hvor barnet anses som farlig, eller rømningsfaren er stor. Ungdom som likevel må sone i fengsel soner i et bestemt fengsel. En egen koordinator tar vare på de unge i fengselet, og tilrettelegger soningen ved å planlegge for eksempel et utdanningsprogram.

Varetektsfengsling av unge lovbryster skjer i egne ungdomsinstitusjoner. Under varetektsfengslingen slipper altså ungdommen å sone sammen med de eldre lovbrysterne, med mindre det er snakk om alvorlig kriminalitet.

⁹⁰ NOU: 2008 – 15, Barn og straff, side 120

Den danske parallellen til påtaleunntatelsen ("tiltalefrafald"), betinger at det inngås en kontrakt med ungdommen. Da forplikter ungdommen seg til å delta på de fastsatte aktivitetene. Denne skal godkjennes av retten⁹¹ og fastsettes med en prøvetid. Ungdomskontrakten benyttes bare i de tilfellene den anses for å være passende med tanke på det lovbruddet som er begått.

I 2001 innførte Danmark en ny "ungdomssanktion". Denne innebærer at den dømte først skal ha et tidsbestemt opphold i en sikret ungdomsinstitusjon⁹². Under oppholdet her besluttet gjennomføringen av resten av straffen. Deretter soner den dømte i en mer åpen institusjon. Her kan det gjerne fokuseres på behandling eller skolegang, alt avhengig av hva som anses som best for den enkelte. Den aller siste delen innebærer at den dømte skal føres tilbake til nærmiljøet uten å gå tilbake i de kriminelle sporene. Her har danskene møtt problemer med motivasjon hos den dømte og de foresatte. Dette kan føre til at straffarten ikke oppnår den ønskede virkningen.

5.4.3.3.3 *Finland*

I Finland har man åpnet for at det før en domstolsbehandling av saker som involverer mindreårige lovbrøtere skal utarbeides en plan med utgangspunkt i den enkelte. Denne skal vise om man anser ungdomsstraff som et gunstig alternativ i det enkelte tilfellet. Dette arbeidet gjøres av kriminalomsorgen⁹³. Ungdomsstraffen består av møter og samtaler med den unge, program som skal motivere den unge til å følge loven, og forberedelse på hverdagslivet etter soningen.

⁹¹ NOU: 2008 – 15, Barn og straff, side 121

⁹² NOU: 2008 – 15, Barn og straff, side 122

⁹³ NOU: 2008 – 15, Barn og straff, side 123

Finland krever ikke samtykke av ungdommen og foreldrene til denne straffarten, men har innsett at den ikke oppnår full effekt om partene ikke er motiverte.

Betinget straff benyttes en del for de unge lovbryterne i Finland. Denne straffen utføres under tilsyn, om man finner behov for det.

Man ønsker å utføre personundersøkelser i alle tilfeller hvor det er tale om en strengere straff enn bøtestraff. Denne gjennomføres før domstolsbehandlingen og skal gi grunnlag for å avgjøre om tilsyn skal være aktuelt eller ikke.

5.4.3.3.4 Nord-Irland

Nord-Irland innførte i 2002 noe som fikk navnet ”Youth conferences” (ungdomsstormøte)⁹⁴. Dette er den straffereaksjonen som har mest likhetstrekk med ungdomsstraffen som er vedtatt hos oss. I Nord-Irland er det lagt stor vekt på at alles deltakelse i programmet må være frivillig. Der hvor frivillig deltakelse ikke kan oppnås, vil man måtte benytte andre reaksjoner på handlingen.

Ved ungdomsstormøtet er det flere deltakere. Enkelte (en koordinator, den mindreårige, en polititjenestemann og en ”passende voksen”) er nødvendige for at møtet skal gjennomføres. Den ”passende voksne” er ofte foreldre eller foresatte til den mindreårige, men kan også være en representant for barnevernet om vedkommende har tilhold på institusjon, eller en tilfeldig annen voksen man finner egnet for situasjonen. Det som er viktig er at denne skal ha barnets interesser for øye, og dermed ikke være enda en representant for politiet og påtalemyndighetens side av saken.

⁹⁴ NOU: 2008 – 15, Barn og straff, side 124

Noen har mulighet til å delta ved møtet. Dette gjelder den fornærmede, juridisk rådgiver for barnet og tilsynsfører, dersom det er oppnevnt en slik. Disse personene kan velge å være til stede, men kan ikke hindre at møtet finner sted dersom de ikke ønsker å delta.

Ellers kan man åpne for deltakelse fra andre der hvor dette kan være ønskelig. Dette kan være representanter for skole eller arbeid til den mindreårige, eller andre som kan være en støtte til den mindreårige.

Gjennom dette møtet søker man å komme frem til en plan som skal ta vare på de fornærmedes behov, og gi barnet en mulighet til å ”reparere” skadene etter den handlingen som ble begått. Derfor innebærer møtet at det bes om unnskyldning til den fornærmede der hvor denne er til stede. Planen kan inneholde mange forskjellige momenter, avhengig av typen lovbrudd og forhold på den mindreåriges side. Dette vil tilpasses hver enkelt situasjon. I Nord-Irland har lovgiver valgt å angi en uttømmende liste over hvilke momenter planen kan inneholde. Dette gjør at kreative forslag kan falle utenfor denne listen. Samtidig gir det myndighetene en klar oversikt over hvilke tiltak man kan forberede og sette i verk. Planen skal også angi hvilket tidsrom den gjelder for.

Påtalemyndigheten kan ved tilståelse henvise saken til behandling i ungdomsstormøte tidlig i etterforskningen, og uten at saken må innom domstolene. Her må påtalemyndigheten, ved lederen, godkjenne planen som blir vedtatt. Ved godkjennelse stilles saken i bero, men dersom planen ikke blir godkjent, eller vilkårene ikke blir fulgt, kan påtalemyndigheten velge å forfølge saken videre.

Domstolene har også mulighet til å overføre saker til behandling i ungdomsstormøtet. Dette skjer etter at sakens skyldspørsmål er avgjort av domstolene. Denne overføringen er ikke regnet som en straffereaksjon. I disse tilfellene kan man ved møtet foreslå at domstolene utmåler en straff for forholdet der hvor man ikke kommer til enighet om en passende plan. Her kan også ordinær straff kombineres med en ungdomsplan. Planen skal godkjennes av retten, som eventuelt inkluderer planen og dens vilkår i sin domsavsigelse.

5.4.3.3.5 *Sammenfatning*

Felles for alle de landene vi har sett på er tanken om at straffen skal tilpasses handlingen og reflektere hvor alvorlig samfunnet ser på de begåtte handlingene. Alle landene er enige i at ung alder ikke tilsier at lovbryster skal gå straffri, men heller at straffen skal tilpasses alderen, samt legge til rette for at ungdommen reintegreres i samfunnet. Barnekonvensjonens bestemmelser om at mindreårige helst ikke skal fengsles, og at soningen ikke bør foregå med eldre lovbrystere, er forsøkt oppnådd.

Enda et felles trekk mellom de forskjellige landenes straffereaksjoner rettet mot unge lovbrystere, er erfaringene gjort rundt den mindreåriges deltakelse. De fleste reaksjonene krever at den unge samtykker til at reaksjonsformen benyttes. Dette bunner i kontraktspreget som er felles for reaksjonene. Det stilles krav til den mindreårige. Enten er dette plikter som skal oppfylles eller situasjoner som skal unngås, for eksempel at skolegang skal følges, eller at bruk av rusmidler skal unngås.

Denne kontrakten gjør det nødvendig med personlig innsats fra den mindreårige. I vanlig fengsel er behovet for personlig innsats mye mindre. Dette gjør at ungdomsstraffene forutsetter en motivasjon hos den dømte som vanlig fengsel ikke krever.

Barnets manglende motivasjon kan i enkelte tilfeller bunne i tidsperspektivet⁹⁵. Særlig i Danmark opplevde man at på grunn av ungdomsreaksjonens varighet kunne det skje at den mindreårige ikke ønsket denne løsningen, men heller en tidsbestemt fengselsstraff som ikke ville vare over et like langt tidsperspektiv.

⁹⁵ NOU: 2008 – 15, Barn og straff, side 122

Nord-Irland har innført den modellen som ligner mest på den ungdomsstraffen som er vedtatt i Norge. De har hatt systemet noen år og har også rukket å gjøre evalueringer av dette. De har lagt merke til at den fornærmede ofte ønsker å delta i møtene. Dette kan bunne i et ønske om å se hvem som begikk handlingene, samt å høre hva vedkommende har å si om for eksempel årsaken til handlingene. Likevel vises det at fornærmede for de mer alvorlige lovbruddene ikke ønsker denne formen for behandling, da man muligens føler vanlig domstolsbehandling og eventuell fengselsstraff passer bedre til alvorligheten av lovbruddene.

Det kan tilsynelatende virke som at ungdomsstormøtene har mest effekt der hvor lovbryteren er motivert for denne behandlingen og virkelig ønsker å slutte med kriminaliteten. Der hvor ungdommen ikke ser for seg å slutte med kriminelle handlinger, og egentlig bare ønsker å få straffen unnagjort, vil ungdomsstraffen kunne vare over et større tidsrom enn om vedkommende skulle blitt dømt til å sone en vanlig fengselsstraff.

6 Barn som fornærmet

6.1 Innledning

Denne delen av avhandlingen tar for seg de situasjonene hvor den mindreårige blir utsatt for en straffbar handling. I disse tilfellene er barnet ikke regnet som part i saksgangen, men som et vitne.

Nedenfor vil det også rettes fokus mot ordninger opprettet for å støtte de fornærmede, særlig i tilfeller hvor systemet kan virke skremmende, som for eksempel der hvor den fornærmede er ung. Dette er støtteordninger som mulig oppnevning av bistandsadvokat, eller mulighet for dommeravhør eller vitnestøtte.

Muligheten for å få sivile krav pådømt i straffesaken vil tas opp mot slutten av denne delen.

6.2 Under etterforskningen

6.2.1 Anmeldelsen

Politiet etterforsker saker av eget initiativ eller som følge av anmeldelser. Det er nødvendig for alle parter at man får en avslutning på saken, uavhengig av hvilket resultat man kommer frem til etter en eventuell påtale. De fleste saker som etterforskes etter brudd på straffelovens bestemmelser, er avhengig av politiets/påtalemyndighetens beslutning om å reise påtale og føre saken videre for domstolene. I enkelte tilfeller er det derimot fornærmede som må begjære påtale. I de tilfellene hvor fornærmede er umyndig må også vergen være enig i denne påtalebegjæringen. Her er det gjort noen begrensninger i vergens bestemmelsesrett, slik at den mindreårige får mer og mer ansvar på egen hånd. Når den mindreårige fyller 16 år har han etter strl § 78 selv anledning til å begjære påtale, det vil si uten vergens medvirkning. Vergen kan også begjære påtale på egen hånd.

Utover begjæring av påtalen har fornærmede generelt liten innvirkning og betydning for etterforskningen. Likevel må også mindreårige fornærmede, ved hjelp av vergen, sørge for å anmelde straffbare forhold. Anmeldelsen er den eneste måten man kan være helt sikker på at politiet blir klar over at straffbare forhold har funnet sted. Dersom de ikke blir gjort oppmerksom på disse situasjonene, kan heller ikke borgerne forvente at disse etterforskes og oppklares. Mindreårige kan anmelde hendelser selv, men vergen bør være med ved innlevering av anmeldelse, nettopp fordi denne etter vergemålsloven har ansvar for den umyndiges rettslige handleevne⁹⁶.

⁹⁶ Vergemålsloven § 2

6.2.2 Avhør

Den mindreårige vil under en eventuell etterforskning kunne forventes å møte opp til et avhør angående saken. Da vil vergen ha krav på varsel og innkallelse til det samme. Vergen har også mulighet til å være til stede⁹⁷. Selv om den mindreårige ikke nødvendigvis har gjort noe galt, skal vergen kunne være der. Den mindreårige bør likevel kunne forklare seg mest mulig fritt. Dette fordi at vergens innblanding vil kunne prege forklaringen. Forklaringen til den som leverer en anmeldelse vil også utgjøre grunnlaget for den videre etterforskningen fra politiets side.

6.2.3 Oppnevning av bistandsadvokaten

Den fornærmede har krav på bistandsadvokat dersom det er begått spesielle forbrytelser. Disse finnes nevnt i strpl. § 107 a, første ledd, og omfatter blant annet tilfeller der hvor forbrytelsen er av seksuell karakter. I tredje ledd⁹⁸ finner vi en del av bestemmelsen som gjør det opp til retten å avgjøre, ut ifra sakens art og alvor, om det skal oppnevnes bistandsadvokat eller ikke. Det er gjort slik at ved en mindreårige fornærmede skal få oppnevnt bistandsadvokat. Dette kan kun unnvikes om både den fornærmede og vergen uttrykkelig frafaller denne oppnevningen⁹⁹.

I Norge har vi fritt valg av advokat. Dette gjelder også ved oppnevning av bistandsadvokat. Den fornærmede kan ønske en bestemt, men retten har også et utvalg av faste bistandsad-

⁹⁷ Påtaleinstruksen § 8-12, jfr. § 8-8

⁹⁸ Straffeprosessloven § 107 a, tredje ledd

⁹⁹ Kommentartutgave straffeprosessloven, § 107a

vokater som benyttes der hvor den fornærmede ikke har synspunkter på hvem vedkommende ønsker benyttet¹⁰⁰.

Som mindreårig fornærmet er det vergen som utøver de prosessuelle rettighetene. Når det gjelder valg av bistandsadvokat er dette ikke konkret fastslått i loven hvem som skal utøve denne rettigheten. I utgangspunktet er det den fornærmede selv som velger advokaten. For mindreårige siktede er det etter straffeprosesslovens bestemmelser vergen som velger forsvarer¹⁰¹. Når det kommer til valg av bistandsadvokat har man derimot fulgt et annet utgangspunkt. I straffeloven § 78 er det åpnet for at begjæring av påtale kan skje av den mindreårige selv etter fylte 16 år. Den mindreårige er gitt en utvidet selvbestemmelsesrett. Enkelte teoretiske kilder angir at denne aldersgrensen også skal følges ved valg av bistandsadvokat¹⁰². Dette henger også sammen med bestemmelsene som følger av BK og barneloven, som gir barn større medbestemmelsesrett i forhold som angår dem. Dermed blir løsningen for de fornærmede annerledes enn for de som er siktet for de straffbare handlingene.

Den mindreårige representeres av vergen, men rettighetene tilhører den mindreårige. Rettighetene skal gi beskyttelse til den mindreårige. Bistandsadvokatens rolle angår også den umyndige fornærmedes forhold. Til tross for at vergen også er til stede gjennom saksbehandlingen, er det nødvendig at bistandsadvokaten har den umyndiges rettigheter i fokus. Når bistandsadvokaten forholder seg til vergen, er dennes rolle også som den mindreåriges representant.

¹⁰⁰ Påtaleinstruksen § 8-7, annet ledd

¹⁰¹ Straffeprosessloven § 94, annet ledd

¹⁰² NOU: 2006 – 10, Fornærmede i straffeprosessen, side 61

6.2.4 Bistandsadvokatens rolle under etterforskningen

Bistandsadvokaten skal fungere som en støtte til fornærmede under hele saksgangen i straffesaker. Bistandsadvokaten skal holde øye med sakens gang og sørge for at fornærmedes interesser og rettigheter blir ivaretatt under alle stadier av saken. Bistandsadvokaten kan også gi støtte som ikke omfatter de juridiske aspektene der hvor dette finnes naturlig¹⁰³. Denne ikke-juridiske bistanden kan innebære for eksempel formidling av kontakt med hjelpeorganisasjoner som kan støtte den fornærmede. Denne ikke-juridiske hjelpen vil variere med sakens art og individuelle forhold på den fornærmedes side¹⁰⁴. Det er likevel nødvendig at advokaten ikke går utenfor hva som kan anses rimelig med tanke på dennes rolle.

Bistandsadvokaten skal handle ut fra den fornærmedes interesser. Disse vil variere fra sak til sak og fra individ til individ. Under etterforskningen innebærer bistandsadvokatens rolle som mellomledd at den skal formidle informasjon mellom påtalemyndigheten og fornærmede. Denne informasjonsutvekslingen skal gå begge veier, og vil være en støtte for alle.

Bistandsadvokaten har mulighet til å være til stede ved alle avhør av klienten. Denne skal også varsles til disse¹⁰⁵. Advokaten vil i etterforskningsfasen kunne utøve den fornærmedes rettigheter. I alle situasjoner hvor den fornærmede er tillagt rettigheter eller gitt muligheter til å delta på forskjellig vis, er det også mulig for bistandsadvokaten å utøve disse rettighetene.

Når bistandsadvokaten kan bistå den fornærmede med å utøve dennes rettigheter, innebærer dette hjelp til å utforme eventuelle klager eller samle informasjon som kan danne grunnlaget for henvendelser av forskjellig art.

¹⁰³ Straffeprosessloven § 107 a

¹⁰⁴ NOU: 2006 – 10 Fornærmede i straffeprosessen, del 3.4.5.1

¹⁰⁵ NOU: 2006 – 10 Fornærmede i straffeprosessen s, 56

Bistandsadvokaten kan gjøre seg kjent med alle sakens dokumenter. Dette følger også av fornærmedes rettigheter¹⁰⁶. Denne muligheten til å gjøre seg kjent med opplysningene, danner et viktig grunnlag for bistanden som vil ytes til den fornærmede videre i saken.

En del av bistandsadvokatens rolle vil være å forberede den fornærmede på hva vedkommende kan møte i retten. Dette vil for mange være en tøff påkjenning, og kan gjøres lettere ved gode forberedelser. På dette viset vil ikke rettssakens formaliteter eller hensyntakelse til den siktede føles som en ekstra belastning.

6.3 Under hovedforhandlingen

6.3.1 Sakførselen

Straffesaker føres for retten av påtalemyndigheten. Saken etterforskes etter en begjæring fra den fornærmede. I enkelte tilfeller av grove forbrytelser kan påtalemyndigheten velge å ta ut påtale på eget initiativ. Dette for å sikre seg at alle alvorlige forbrytelser etterforskes og føres for retten der det er grunnlag for å få noen dømt for hendelsen.

Ved straffbare handlinger er det viktigste at den ansvarlige får sin straff. I tillegg vil den fornærmede gjerne ha rett til en form for erstatning.

Den fornærmede har mulighet til å være til stede under sakens behandling i retten. Derimot har en fornærmet ikke plikt til å være der. Plikt for fornærmede til å møte opp oppstår bare der hvor vedkommende er innkalt som vitne i saken. Bistandsadvokaten kan være til stede under saken. Denne vil i enkelte saker også få mulighet til å delta ved å stille spørsmål og

¹⁰⁶ Straffeprosessloven § 264a, tredje og fjerde ledd

ellers bidra under hovedforhandlingen. Mindreårige fornærmede har selvsagt også mulighet til å ha med seg sin verge. Bistandsadvokaten skal etter strpl. § 107 c ivareta fornærmedes interesser.

Fornærmede (og evt. bistandsadvokat) skal varsles til alle rettsmøter. Denne har også, sammen med vergen, rett til å være til stede i rettsmøtene. Dette til tross for at de foregår for lukkede dører¹⁰⁷.

Fornærmede skal av påtalemyndigheten eller politiet underrettes om sakens gang. Fremgangen kan variere stort i forhold til hvor komplisert saken er, og hvilke beviser politiet sitter på. Denne informasjonsretten er hjemlet i strpl. § 93e og tar vare på den fornærmedes rettssikkerhet og ønske om informasjon.

Ved vedtakelsen av vergemålsloven i 2010 ble det også vedtatt endringer i enkelte andre lover. Når denne loven trer i kraft, vil også de endringsbestemmelsene som er vedtatt med den tre i kraft i andre lover. Med vergemålsloven er det vedtatt en ny § 93g til straffeprosessloven¹⁰⁸. Denne bestemmelsen angår umyndige som fornærmede, og forholdet mellom dem og vergene. Her heter det at alle rettighetene en fornærmet har etter loven skal utøves av vergen der hvor den fornærmede er under 18 år. En mindreårig har ofte to verger i foreldrene, og da må disse være enige om hvordan de skal utøve denne rettigheten. En sikring av den mindreåriges rettigheter er at det ved uenighet mellom vergene vil oppnevnes en hjelpeverge. Denne vil da fungere som en midlertidig verge. Dette midlertidige tidsrommet kan være alt fra en avgjørelse i det aktuelle spørsmålet og til en større deltakelse i saken, alt etter hva forholdene tilsier skulle være nødvendig.

¹⁰⁷ Straffeprosessloven §§ 93 b og 93 c

¹⁰⁸ Vergemålsloven 2010, § 102, pkt. 6

En nyhet som følger med den nye § 93g i straffeprosessloven ved ikrafttredelsen, er den mindreåriges lovfestelse av å kunne utøve sine rettigheter på egen hånd fra fylte 15 år. Dette så fremt det ikke foreligger spesielle momenter som tilsier noe annet. Dette betyr at ungdommen selv kan ta avgjørelser som angår dennes side av saken, uavhengig av vergen. Dersom det mot formodning skulle være motstrid mellom vergen og den umyndiges interesser, vil det også i disse tilfellene være nødvendig med en midlertidig oppnevning av en hjelpeverge som avgjør den aktuelle situasjonen.

6.3.2 Fornærmede som vitne

Den fornærmede har i en straffesak ikke stilling som part. Partene omfatter den siktede på den ene siden, og påtalemyndigheten på den andre. Påtalemyndigheten fører straffesakene for retten, og representerer med dette den samme siden av saken som den fornærmedes interesser. Den fornærmede vil ha en rolle i saken, men da som vitne.

Utgangspunktet er at alle som innkalles som vitne har plikt til å møte, og til å avgi forklaring¹⁰⁹. Når det gjelder barn under 14 år er det foreldrene som mottar innkallelsen, og innehar ansvaret for at barnet møter til rett tid og sted¹¹⁰. I de tilfellene det er barn under 16 år som avhøres, gis foreldrene mulighet til å være til stede dersom de ønsker dette¹¹¹. Ved alle tilfeller hvor mindreårige er ønsket som vitner, skal foreldre eller verger varsles om innkallelsen¹¹².

¹⁰⁹ Straffeprosessloven § 108

¹¹⁰ Straffeprosessloven § 110, annet ledd

¹¹¹ Straffeprosessloven § 128, annet ledd

¹¹² Straffeprosessloven § 114

Vitner under 16 år kan bli nødt til å avgi forklaring i et dommeravhør¹¹³. Det å skulle vitne i en sak, særlig hvor en selv er fornærmet, kan oppleves som en påkjenning. I disse tilfellene er det flere muligheter for å gjøre situasjonen lettere for vitnet. Et mer avslappet vitne vil kunne gi en bedre forklaring, når ikke nervøsiteten gjør at fokuset havner på situasjonen i retten, og ikke på det man skal vitne om.

For mindreårige er det en høyst relevant bestemmelse at siktedes nærstående¹¹⁴ kan fritas for vitneplikt. Dette begrunnes med at man anser det som særlig belastende å skulle vitne mot noen man har et slikt nært forhold til.

Som vitne har man også mulighet til å nekte å svare på spørsmål dersom dette vil kunne føre til at vitnet (eller vitnets nærstående) blir utsatt for straff. I straffesaker er det påtalemyndigheten som har ansvaret for å bevise den siktedes skyld. Dette gjør at mindreårige som vitner mot søsken eller foreldre ikke skal tvinges til å bidra til deres domfellelse. Vitnet kan også fritas for forklaringsplikten om det kan risikere å tape sosialt omdømme eller annet vesentlig velferdstap. Det er opp til retten å frita vitnet¹¹⁵.

Normalt skal alle vitner formanes av dommeren om at den forklaringen som avgis skal være sann. Dette unnvikes i de tilfellene hvor vitnet som innkalles er under 14 år. Dette begrunnes i at disse vitnene ikke kjenner forsikringens betydning¹¹⁶.

Enda et virkemiddel for de involverte partene er rettens mulighet til å beslutte at saken skal gå for lukkede dører. Dette er en kontrast til hovedregelen, som tilsier at alle rettsmøter er

¹¹³ Se avsnitt 6.3.2.2

¹¹⁴ Nærmere begrenset i straffeprosessloven § 122

¹¹⁵ Straffeprosessloven § 123, første ledd, tredje setning

¹¹⁶ Straffeprosessloven §§ 128 og 132

offentlige¹¹⁷. Muligheten til å beslutte de lukkede dørene begrunnes i hensynet til de involverte partene¹¹⁸. Særlig at siktede er av ung alder er fremhevet i regelen om dette, men også vitnene har mulighet til å ønske dette. Vitnets unge alder vil da kunne tale for at retten imøtekommer ønsket og vedtar at saken skal føres for lukkede dører.

6.3.2.1 Vitnestøtte

De fleste tingretter og lagmannsretter i Norge i dag har et tilbud om vitnestøtte. Dette er en person som på frivillig basis er tilstede i retten og kan tilby vitnene praktisk informasjon om det som skal skje¹¹⁹. Dette vil også fylles av bistandsadvokaten i de tilfellene hvor dette er oppnevnt. Der hvor det ikke er bistandsadvokat involvert er det vergen som representerer den mindreårige alene. Vergene har sjelden kunnskap om det som skal foregå i retten. Derfor vil vitnestøtten kunne hjelpe også disse, slik at de kan utføre vergemålet på en best mulig måte for den mindreårige. Vitnestøtten vil kunne forberede vitnet på hva som skal skje i retten og hvordan lokalet vil se ut. Vitnestøtten skal helst kunne svare på de generelle spørsmål som går på formalitetene i og rundt saken. Derimot bør vitnestøtten ikke svare på spørsmål som angår saken. Derfor er det en fordel at denne personen ikke har noen tilknytning til partene eller saken for øvrig.

6.3.2.2 Dommeravhør

Ved avhør av vitner under 16 år kan det være aktuelt at dommeren tar i mot forklaringen utenfor rettsmøte. Dette er særlig aktuelt i sedelighetssaker¹²⁰, men i forskriften som angår

¹¹⁷ Domstollosen § 124

¹¹⁸ Domstollosen § 125

¹¹⁹ domstol.no - vitnestøtte

¹²⁰ Straffeprosessloven § 239

dommeravhør kommer det tydelig frem at denne avhørsmetoden overfor mindreårige vitner også kan benyttes i andre saker, så lenge det kan begrunnes i hensynet til vitnet¹²¹.

Avhøret foretas i samarbeid mellom dommeren og en særlig skikket person¹²². Den særlig skikkede personen er gjerne en polititjenestemann med erfaring fra saker som involverer barn. Disse konfererer på forhånd for å klarlegge hvilke momenter man ønsker å fokusere på for å få frem mest mulig relevant og konkret informasjon.

Både påtalemyndighet, forsvarer og en eventuell bistandsadvokat gis anledning til å være til stede i et tilstøtende rom under avhøret. Disse gis mulighet underveis eller i ettertid til å bringe supplerende spørsmål til de som foretar avhøret. På denne måten får alle partene stilt spørsmål til vitnet som de har krav på etter EMK art. 6, tredje ledd bokstav d. Samtidig ivaretar man tryggheten til det mindreårige vitnet ved at dette blir behandlet på en måte som beskytter dette.

Man ønsker etter forskriftens § 13 å unngå at avhør av mindreårige skal gjenta seg. Dette legges det til rette, for eksempel ved at rommet er utstyrt med tilfredsstillende opptaksutstyr¹²³. Dette åpner for muligheten til å gå tilbake til avhøret for å bekrefte hvilke opplysninger vitnet har gitt.

Vitner kan være usikre bevis. Dette bunner ofte i lang tid mellom den straffbare handlingen og en rettssak med avhør av vitnene. Avhør har gjerne foregått i en etterforskningsfase, men også her kan det være snakk om store tidsrom, slik at vitnets hukommelse ikke klarer å rekonstruere alle de aktuelle detaljene korrekt. Dommeravhør av barn skal foretas så snart

¹²¹ Forskrift om dommeravhør og observasjon, § 1

¹²² Forskrift om dommeravhør og observasjon, §§ 5 og 6

¹²³ Forskrift om dommeravhør og observasjon, §§ 2 og 11

som mulig og helst innen to uker etter anmeldelsen¹²⁴. På denne måten håper man at vitnets erindringer er så ferske at de kan fremstilles som mest mulig korrekte.

Opptaksmuligheten åpner også for at barn slipper å møte i en rettssak og kan arbeide med å gå videre i hverdagen etter det som kan ha vært traumatiske hendelser. En rettssak vil ligge et stykke frem i tid i forhold til anmeldelsen, og et opptatt dommeravhør åpner for at den mindreårige ikke behøver å vente på at denne er ferdig før inntrykkene bearbeides.

6.4 Behandling av sivile krav i straffesaken

Under en straffesak kan påtalemyndigheten fremme krav fra fornærmede rettet mot siktede. Hovedkravet for denne behandlingen er at kravet har utgangspunkt i det samme straffbare forholdet som resten av saken angår¹²⁵. Dette kravet kan rettes mot siktedes foreldre der hvor denne er mindreårig (sammenholdt med skadeserstatningsloven § 1-2). Disse kravene anses som sivile krav. Muligheten for den fornærmede til å få disse kravene fremmet i straffesaken gjør at man kan slippe den belastningen det kan være å gå til sivil sak for dette etter den første avgjørelsen. En fornærmet som ikke benytter seg av muligheten til å fremme sivile krav i straffesaken, mister ikke retten til å senere søke erstatning for de påståtte forhold. De sivile kravene trenger ikke å gå ut på betaling av erstatning, men kan innebære andre tiltak som vil bedre den fornærmedes interesser ved domfellelse. Sakens art vil avgjøre hvilke krav som er naturlige å stille. Likevel er det sivile krav om erstatning og oppreisning som vanligvis fremmes i sammenheng med straffesakene.

I de tilfellene hvor straffesaken ikke kan pådømmes, for eksempel fordi tiltalte ikke møter, eller saken avvises, vil heller ikke det sivile kravet pådømmes¹²⁶.

¹²⁴ Forskrift om dommeravhør og observasjon, § 4

¹²⁵ Straffeprosessloven § 3

¹²⁶ Kommentirutgave straffeprosessloven kap 29, pkt. 2

I sakene hvor den fornærmede har fått oppnevnt bistandsadvokat er det denne som fremmer kravet om erstatning¹²⁷. Dette letter arbeidsmengden for påtalemyndigheten. Det at bistandsadvokaten arbeider parallelt med påtalemyndigheten, kan i enkelte tilfeller gjøre at sakene raskere kan komme opp for retten, og at saksbehandlingstiden kortes ned. Når den fornærmede retter et sivil krav mot siktede i straffesaken, vil fornærmede få partsstatus for det sivile kravets vedkommende. For resten av straffesaken har fornærmede ingen partsstatus og anses kun som vitne.

Noen ganger kan man oppleve at det ikke anses gunstig at de sivile kravene pådømmes i straffesaken¹²⁸. Dette kan blant annet bunne i kravets kompleksitet. I enkelte tilfeller vil man måtte trekke inn nye momenter som ikke har betydning for straffesaken. Da vil det anses for mest gunstig at det sivile kravet behandles for seg selv¹²⁹. Retten kan også velge, etter strpl. § 432, å bare pådømme den del av det sivile kravet den finner godt nok bevist.

6.4.1 Uskyldspresumsjonens forhold til erstatning i straffesaker

Beviskravene i straffesaker er forskjellige fra de vi finner i sivile saker. Dette gjør at en tiltalt som frifinnes for den straffbare handlingen likevel kan dømmes til å oppfylle det sivile kravet som rettes i den samme saken. Dette fører til en vanskelig balansegang for domstolen som forfatter dommen. På grunn av uskyldspresumsjonen som følger av EMK art. 6 må man i disse tilfellene være nøye med å få tydelig frem at den tiltalte frifinnes for den handlingen tiltalen gjelder.

¹²⁷ Straffeprosessloven § 427

¹²⁸ Straffeprosessloven § 431

¹²⁹ Kommentartutgave straffeprosessloven § 431

Det er ikke nødvendig for å dømmes etter det sivile kravet at den tiltalte finnes skyldig i den straffbare handlingen. I flere tilfeller har Norge i saker som angår sivile krav som følge av straffbare handlinger, fått behandlet saker i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD). I Karmøysaken¹³⁰ i 1999 besluttet EMD at å idømme erstatning til tross for frifinnelse kunne være menneskerettsstridig. I andre situasjoner, som Ringvoldsaken¹³¹, godtok EMD en liknende pådømmelse av kravet.

EMD har lagt veldig vekt på domsgrunnene i de forskjellige sakene. Der hvor det sivile kravet tydelig er avgjort uten at det er lagt vekt på resultatet i avgjørelsen angående den straffbare handling, ser man at EMD er mer tilbøyelig til å akseptere at sivilt krav pådømmes selv om resultatet av straffesaken er frifinnelse. Det er viktig at dommeren tydelig får frem i avgjørelsen forskjellen mellom de to kravene, og at det ikke bør sås tvil om tiltaltes skyld når det gjelder straffesaken.

7 Konklusjon

Barns rettigheter er kommet stadig mer på dagsordenen, både i juridiske kretser og blant politikerne. Dette er veldig bra. Barn kan ikke i alle sammenhenger si fra på egne vegne og trenger at andre tar ansvar for at de får det de har krav på.

I mine øyne får barns rettigheter under straffesakene for liten oppmerksomhet. Fremdeles fengsler vi mindreårige lovbrytere sammen med vanekriminelle i norske fengsler. Det norske samfunnet er nådd så langt i å bedre levekår og rettigheter ellers, at det bør være mulig å gjøre endringer også på dette punktet.

¹³⁰ Rt. 1999 s. 1363, Y mot Norge, EMDs dom 11.februar 2003

¹³¹ Rt. 1996 s. 864, R mot Norge, EMDs dom 11.februar 2003

Ungdom i retten er prisgitt vergens mulighet til å ta avgjørelser. Vergene får liten eller ingen opplæring i deres rolle. Advokaten vil kunne bidra litt, men ellers er det slik at de med mest ressurser oftest opplever at saken går i deres retning. Vergene bør få mulighet til en viss opplæring før de skal representere mindreårige i møte med rettssystemet. På denne måten vil alle, uansett bakgrunn få samme utgangspunkt og mulighet til å føre saken sin.

Innføringen av ungdomsstraffen er etter min mening et viktig skritt i riktig retning. Ved denne gis ungdommen en mulighet til å selv ta ansvar for egen fremtid. Slik som de andre nordiske landene (og Nord-Irland) har opplevd, antar jeg at vi også her vil se stor forskjell mellom de ungdommene som er motiverte for straffarten og de som ikke er det. Det vil bli interessant å se etter iverksettelsen hvilke følger dette vil få for utviklingen blant unge lov-
brytere.

Norske barn og unge har et godt utgangspunkt for videre liv, men enda kan det gjøres mye for å bedre deres rettigheter i møte med rettssystemet. Utviklingen viser derimot at man er på vei i riktig retning, og gir håp om at vi i fremtiden fullt ut kan oppfylle våre forpliktelser etter barnekonvensjonen og oppfylle de rettighetene barn og unge har krav på.

Litteraturliste

Norske lover

- 1687 Norske Lov – NL, Kong Christian Den Femtis Norske Lov 15 april 1687
- 1814 Kongeriget Norges Grundlov, Grunnloven 17 mai 1814
- 1842 Lov angaaende Forbrydelser af 20de August 1842, Den norske Straffelov, kriminalloven (nå opphevet)
- 1887 Lov om rettergangsmåten i straffesaker, straffeprosessloven, 1 juli 1887 (nå opphevet)
- 1896 Lov om behandling av forsømte barn, vergerådsloven 6 juni (nå opphevet)
- 1902 Almindelig borgerlig Straffelov 22 mai 1902 nr. 10, straffeloven
- 1915 Lov 13 august 1915 nr. 5 om domstolene, domstolloven
- 1927 Lov 22 april 1927 nr. 3 om vergemål for umyndige, vergemålsloven
- 1928 Lov om oppdragende behandling av unge lovbytere 1 juni 1928, arbeidsskoleloven (nå opphevet)
- 1965 Lov 9 april 1965 nr. 3 om strafferettslege åtgjerder mot unge lovbyrtarar, ungdomsreaksjonsloven (nå opphevet)
- 1969 Lov 13 juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning, skadeserstatningsloven
- 1981 Lov 8 april 1981 nr. 7 om barn og foreldre, barnelova
- 1981 Lov 22 mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker, straffeprosessloven
- 1991 Lov 15 mars 1991 nr. 3 om megling i konfliktråd, konfliktrådsloven
- 1992 Lov 17 juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester, barnevernloven
- 1999 Lov 21 mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett, menneskerettsloven
- 2001 Lov 18 mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv., straffegjennomføringsloven
- 2005 Lov 20 mai 2005 nr. 28 om straff, straffeloven (ikke trådt i kraft pr. 01.11.2012)

- 2010 Lov 26 mars 2010 nr. 9 om vergemål, vergemålsloven (ikke trådt i kraft pr. 01.11.2012)
- 2012 Lov 20 januar 2012 nr. 6 om endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven og konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff)

Internasjonale konvensjoner

- 1950 Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjon (norsk oversettelse) inntatt i menneskerettsloven
- 1989 FNs konvensjon om barnets rettigheter (norsk oversettelse) inntatt i menneskerettsloven

Forarbeider

- Ot.prp.nr. 45 (2002-2003) Innarbeidelse av barnekonvensjonen
- Ot.prp.nr. 110 (2008-2009) Om lov om vergemål (vergemålsloven)

- NOU: 2005 – 9 Ressursbruk og rettssikkerhet i fylkesnemndene for sosiale saker
- NOU: 2006 – 10 Fornærmede i straffeprosessen, nytt perspektiv og nye rettigheter
- NOU: 2008 - 15 Barn og Straff – Utviklingsstøtte og kontroll
- NOU: 2009 – 8 Kompetanseutvikling i barnevernet
- NOU: 2012 – 5 Bedre beskyttelse av barns utvikling

- Prp. 135 L (2010 – 2011) Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl (barn og straff)

Forskrifter

- Forskrift av 28 juni 1985 nr. 1679 om ordning av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen), versjon benyttet med endringer trådt i kraft 1 juli 2011

Forskrift av 02 oktober 1998 nr. 925 om dommeravhør og observasjon

Lovkommentarer

www.kommentarutgaver.no - Alle kommentarer er hentet fra denne ressursen, høsten 2012

Rettspraksis fra Høyesterett

Rt. 1993 s. 1524

Rt. 1993 s. 1538

Rt. 1995 s. 973

Rt. 1996 s. 864

Rt. 1999 s. 1363

Rt. 2002 s. 742

Rt. 2012 s. 274

Rettspraksis fra EMD

Y mot Norge, EMDs dom 11. Februar 2003

R mot Norge, EMDs dom 11. Februar 2003

Annen juridisk litteratur

Lucy Smith, FNs konvensjon om barnets rettigheter, kap 1 i Barnekonvensjonen (høstmælingen, Kjørholt, Sandberg, 2011), 3. Opplag.

Mette Yvonne Larsen, Rettigheter for barn i konflikt med loven, kap 7 i Barnekonvensjonen (Høstmælingen, Kjørholt, Sandberg, 2011), 3. Opplag.

Peter Lødrup, Lærebok i erstatningsrett, 5. Utgave, 2. Opplag, 2006

Jo Hov, Innføring i prosess (utgitt ved papinian)

Uttalelser fra Regjeringen

Pressemelding, Justis- og Beredskapsdepartementet, Nr. 56 – 2006, Dato 09.06.2006: Redusert bruk av fengsel for unge lovbyggere, lest 20. august 2012

Pressemelding, Justis- og Beredskapsdepartementet, Nr. 109 – 2008, Dato 16.10.2008: Barn og straff, lest september 2012

Pressemelding, Justis- og Beredskapsdepartementet, Nr. 55 – 2011, Dato 24.06.2011: Barn og straff – en ny straffart: Ungdomsstraff, lest juli 2012

Pressemelding, Justis- og Beredskapsdepartementet, Nr. 12 – 2012, Dato 20.01.2012: Nye regler for unge lovbyggere, lest juli 2012

Nettdokumenter

Om vitnestøtte: <http://www.domstol.no/no/Nar-jeg-skal-i-retten/Aktorene-i-retten/Vitnestotte/>

Om menneskerettighetskonvensjonen: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/veiledninger/2005/den-europeiske-menneskerettighetskonvens.html?id=88366>

Om menneskerettighetene: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/menneskerettigheter-nasjonal-lovgivning-o.html?id=115253>